

4

# ★ ఆరుగ్రామం

సాహిత్య సాంస్కృతిక మాసపత్రిక

“యువకులు పెదవులపై మందహాసం చిందిస్తూ ఆత్మ్యంత అమానుష హింసలనుకూడా భరించగలరు. ఏ విషమైన సంకోచం లేకుండా మృత్యువు కళ్ళల్లోకి చూడ గలరు. ఎందువల్లంటే మానవాభ్యుదయ చరిత్ర సమస్తం యువతీయువకుల రుధిరంతోనే లిఖించబడింది.”

మార్చి  
1990



118

మార్చి 29 భగత్ సింగ్ వర్ధంతి

“విప్లవం అంటే మన నిర్వచనం యిదీ! ప్రస్తుత సామాజిక వ్యవస్థను కూకటివేళ్ళతో పెళ్ళగించివేయాలి. ఇందుకు రాజ్యాంగ యంత్రాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవటం ఆత్యససరం.”

“విప్లవం ప్రపంచ నియమం. అది మానవాభ్యుదయ రహస్యం. కాని ఆ విప్లవంలో రక్తపాతంతోకూడిన సంఘర్షణ అనివార్యం. అందులో వ్యక్తిగతహింసకు ఎలాంటి స్థానంలేదు”



# విషయసూచిక

సంపాదకీయం

3

కవితలు :

అమృత ధాండం పంచబడుతుంది	—ఎమ్మెన్	5
సాక్ష్యం	—రజని	6
నీకు బిడ్డనై నందుకు...	—అరవింద్	7
కొత్త చిగురు	—ఎ.కె. ప్రధానర్	8
రూపురేఖలు	—'పత్రికార్'	9
వాళ్ళకు మృత్యురహస్యం తెలుసు	—ఉదయమిత్ర	10
భరోసా	—నాగన్న	11
ప్రతిధ్వనించే నీ ఆక్షరాలు	—మహేష్ పేక్	12
కామ్రేడ్ మల్లికార్జున్ స్మృతికి	—కె. రాజశేఖరిరాజు	13
మానవ హక్కుల ట్రిబ్యూనల్ కు...	—కె. విశ్వనాథం	14
వారసులం	—సముద్రుడు	16
ఆశ	—గౌరిమి	16
నేను	—పద్మప్రి	58
ఎన్నఁడు ఈ ఎట్టి బతుకులు	—గద్దర్	59
మార్చి 14	—చూనిక్	60

అంతర్జాతీయ మహిళా దినోత్సవ సందర్భంగా ప్రత్యేక రచనలు :

ఆదోళనం (కవిత)	—సాధన	18
కాస్తీ (కథ)	—కె. సుజాత	19
దైవీ రిపోర్టింగ్ లో మహిళా జర్నలిస్టులు (వ్యాసం)	—రత్నమాల	24
బూర్జువా కోర్టులలో బూర్జువా న్యాయమైనా ఉంటుందా?	—వేముల	30

వ్యాసాలు :

సాహిత్యంలో ప్రమాణాలు	—పెచ్చేరు నారాయణరావు	33
పాలకులు పాతిపెట్టే సత్యాన్ని ఎవ్విడీసి పోరాట చరిత్రల్ని		
పదిలపర్చడమే నిజమైన సత్యాన్వేషణ	—"కళింగుడు"	37

సమీక్షలు :

వీధి నాటకం విద్య	—కాకరాల	46
"అడవి నా రక్షణ కవచం"	—మానేపల్లి	50

విరసం విశేషాలు

56



సంసాదకీయం

## రైతాంగం కదుల్తోంది

బూరువా పార్టీలకు రెండేసి ముఖాలుంటాయి. అధికారంలో ఉన్నప్పుడు ఒక ముఖాన్ని చూపిస్తాయి. అధికారం లేనప్పుడు మరో ముఖాన్ని చూపిస్తాయి. ఇటీవలి ఎన్నికల్లో రాష్ట్ర రేండ్ర ప్రభుత్వాలు మారినప్పుడు ఈ విషయం మరోసారి రుజువయింది.

రాష్ట్రానికి సంబంధించినంతవరకు 1983 లో తొలిసారిగా కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వం ఏర్పడి ఎన్టీఆర్ అధికారంలోకి వచ్చినప్పుడు అది మనకు మొదటి అనుభవం. ఉద్యోగుల సమస్యల్ని పరిష్కరించలేని ప్రభుత్వం ఒక ప్రభుత్వమా అని 1982లో కాంగ్రెస్ ని ప్రశ్నించిన ఎన్టీఆర్ 1983 లో అధికారంలోకి వచ్చిందర్వాత ఉద్యోగులకు సమ్మె చేసుకునే హక్కునుకూడా లేకుండా చెయ్యడానికి ప్రయత్నించాడు. అంతవరకూ ప్రజా వ్యతిరేక పరిపాలన కొనసాగిస్తూ ప్రజల్నే మర్చిపోయిన కాంగ్రెస్ పార్టీ ఒక్కసారిగా ప్రతిపక్షంలోకి వెళ్ళేసరికి ప్రజల్ని గుర్తుకు తెచ్చుకుని వారి తరపున మాట్లాడానికి లేని అలవాటును చేసుకోవలసివచ్చింది. దేశానికి రైతన్నే వెన్నెముక అనీ, రైతురాజ్యం స్థాపించాలనీ అధికారం లేనప్పుడు మాట్లాడిన ఎన్టీయార్ అధికారంలోకి రాగానే ముగ్గురు పొగాకు రైతుల్ని పోలీసు కాయ్దులలో పొట్టనబెట్టుకున్నాడు.

మొన్నటి ఎన్నికల్లో రాష్ట్రంలో కాంగ్రెస్ పార్టీగానీ, రేండ్రంలో నేషనల్ ఫ్రంట్ గానీ అధికారంలోకి వస్తాయని ప్రజలతోబాటు ఆ పార్టీలూ పెద్దగా ఊహించి ఉండవు. ఆ భరోసాతోనే ఏమో ఇద్దరూ వాగ్దానాల్ని ఖరీదించారు. ఎప్పుడూ వాటిని నిలబెట్టుకోలేకపోతున్నారు. ఉదాహరణకు నీటితీరువా పన్ను ఎకరాకి 40 రూ. ఉంటే తెలుగుదేశం ప్రభుత్వం దాన్ని 80 రూ.కు పెంచింది. రైతులలో పెద్దయెత్తున నిరసన వచ్చింది. అప్పుడు కాంగ్రెస్ పార్టీకూడా దాన్ని వ్యతిరేకించింది చివరకు 40 రూ. ఉన్న నీటి తీరువా పన్ను కట్టించుకున్నారు. ఇప్పుడు అధికారంలోకి వచ్చిన కాంగ్రెస్ 80 రూ. రెక్కన కట్టమంటోంది. ఇప్పుడు తెలుగుదేశం ప్రతిపక్షంలో ఉండి కాబట్టి రైతుల్ని సమీకరించడానికి ప్రయత్నిస్తోంది

నేషనల్ ఫ్రంట్ నాయకులు ఎన్నికలకు ముందు 100 రూపాయల తోపు ఉన్న రైతుల అప్పులను కట్టడేస్తామని హామీ ఇచ్చారు. అధికారంలోకి



వచ్చిందర్పిత దాని అడులు విషయం పట్టించుకోవడమేలేదు. పట్టించుకున్నా చేసిన వాగ్దానాలకు ఇరవయ్యారు సవరణలుచేసి, తొంద్రెయారు పరిమితులు విధిస్తున్నారు. అనాడు ఎన్నికల్లో గెలవడంకోసం ఇచ్చిన హామీల్ని నిలబెట్టు కోడానికి ఇవాళ చేతగాక చతికిలబడతేంది నేషనల్ ఫ్రంట్. దీన్ని అసరా చేసుకుని అధికారంలోకి రాజుస్తోంది కాంగ్రెస్. ఇది చూర్ణవా పాలకవర్గాల (అధికార, ప్రతిపక్ష పార్టీల) స్వభావం.

ఇటీవల వడగండ వనపల్ల అనేక జిల్లాల్లో పంటలు దెబ్బతిన్నాయి. ఎరువులు, పుండులు రేట్లు పెరిగిపోయాయి. ఎక్కువ భాగం చెరువుల్లో నీళ్ళు లేవు. పైగా కరెంటుకోత గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటులా తయారయింది పెరిగిన రైలు చార్జీలు, పెరగనున్న బస్సు చార్జీలు, నిత్యం పెరుగుతూ వున్న నిత్యావసర వస్తువుల ధరలు సన్నకారు, మధ్యతరగతి రైతులు, రైతుకూలీలు ఇతర సామాన్య ప్రజలు ప్రధానంగా ఈ కష్టాల్ని భరించాలి. వీటన్నిటికీ తోడు రాష్ట్ర, కేంద్ర ప్రభుత్వాలు రెండూ లోటు బడ్జెటులను ప్రవేశపెట్టాయి. ఆ లోటును తీర్చుకోవడానికి ఈ ప్రభుత్వాలు పేద ప్రజలపైనే భారంపెస్తాయి అంతేగాని లక్షలు కోట్లు అక్రమంగా సంపాదిస్తూ, నల్లధనాన్ని పెంచుకుంటూ ఆదాయపు పన్ను ఎగ్గొట్టే పెద్దపెద్ద పెట్టుబడిదారులనుండి, బడా భూస్వాముల నుండి, సారా కాంట్రాక్టర్ల నుండి, షర్టీఫైడ్ పాటలనుండి, సీసీ నటులనుండి రావలసిన డబ్బునుమాత్రం రాబట్టవు. ఎందుకంటే మరొకంలో వీళ్ళే ఈ పాలక వర్గాల్ని పోషిస్తుంటారు కాబట్టి.

ఆమధ్య ప్రకాశం, గుంటూరు జిల్లాల్లో పత్తిరైతులు ఆర్థికహత్యలు చేసుకుంటున్నప్పుడు ఈ ప్రభుత్వాలు ఏమీ చెయ్యలేక అవే ఆర్థికహత్య చేసుకొన్నట్టయింది. మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలో ఆకిలిచావులు సంభవిస్తుంటే కోట్లాది రూపాయలు ఖర్చుపెట్టి టాంక్ బండ్ పైన విగ్రహాలు పెట్టారు. అయిదున్నర కోట్ల రూపాయల ఖర్చుతో ప్రపంచంలోరెల్లా పెద్ద బుద్ధ విగ్రహాన్ని ప్రతిష్ఠించబోయి దాన్ని హుస్సేన్ సాగర్ లో ముంచేశారు. ఆ డబ్బు పెట్టి పందలాది చెరువుల్ని రిపేరు చేయించుకున్నా ఆ పని చెయ్యరు. పెద్దపెద్ద కట్టడాలు నిర్మించడం తప్పకాదుగానీ, ప్రజల రైతుల్ని పండి, ప్రజల డబ్బుతో వాటిని నిర్మించి ప్రజలు ఏమైపోయినా తాముమాత్రం గిన్నీస్ బుక్ లోకి ఎక్కాలనుకోవడం రాక్షసానందమే తప్ప మరొకటి కాదు. “నా బుద్ధ దేవుణ్ణి రక్షించండి” అంటూ గగ్గోలుపెట్టే ఎస్టియార్ కు ఆ బుద్ధ విగ్రహం కిందపడి మరణించినవారి కుటుంబాలుగానీ, దేశంలోని అశేష పీడిత ప్రజానీకంగానీ కనిపించరు.



కాని ప్రజలు ఎల్లకాలం మోసపోరు. పాలకవర్గాలు తమ స్వభావాన్ని తామే బయటపెట్టుకుంటాయన్న విషయాన్ని ప్రజలుకూడా సులభంగా గుర్తించగలుగుతున్నారు. అందుకే ప్రజల్లో నిరసనభావం ఇటీవలికాలంలో సులభంగా వ్యక్తమౌతోంది. ఉద్యోగులు, కార్మికులు నిరసనలు ప్రకటించడం, సమ్మెలు చెయ్యడం ముఖ్యమే. ఎందుకంటే వాళ్ళు సులభంగా సంఘటితం అయ్యే అవకాశం వుంది. అలాంటి అవకాశం తక్కువగా వుండే రైతులుకూడా ఇటీవల ఉద్యమిస్తున్నారు. ధర్నాలు చేస్తున్నారు. ర్యాలీలు తీస్తున్నారు. ప్రజాస్వామిక పద్ధతిలో ప్రభుత్వానికి మెమోరాండాలు సమర్పిస్తున్నారు. ఎప్పుడూ ప్రజాస్వామ్యం ప్రజాస్వామ్యం అని ఊదరగొట్టే ప్రభుత్వాలు తమ ప్రజాస్వామిక స్వభావాన్ని ఏమాత్రం రుజువు చేసుకుంటాయో పరీక్షించే స్థితికి రైతాంగం చైతన్యవంతమౌతోంది. ఎవరు కదిలించినా కదలడానికి సిద్ధమౌతోంది రైతాంగం.

నిధులు లేవనీ, ప్రకృతి వైపరీత్యాలనీ ఏదేవో కల్లబొల్లి కబుర్లు చెబుతారేగాని, ఉన్న ప్రకృతి వనరుల్ని, ఉన్న నిధుల్ని సద్వినియోగం చెయ్యాలన్న శ్రద్ధ, చిత్తశుద్ధి ఉండవు పాలకవర్గాలకు. తమ చెమటను, రక్తాన్ని సంపదగా మార్చే ఈశ్రమజీవులే దీనికి పరిష్కారం కనుక్కోవాలి, కనుక్కుంటారు.

## అమృత భాండం పంచబడుతుంది

వాళ్ళు ఒంటరిగా లేరు

—ఎమ్మెన్

పీడిత ప్రపంచం వెంటరాగా, అగ్రభాగాన నిలిచి

విజయపథంలో మార్చింగ్ చేస్తున్నారు

వారి గమనం మార్చాలని, కాంతి నిర్విర్యం చేయాలని

హోలాహలుని కెంత కోరిక!

కానీ... వాళ్ళు కాంతితో భాసిస్తారు, మేఘాలమధ్య దూసుకుపోతారు

అదృశ్యం అనుకున్న తక్షణం తూర్పున ఉదయిస్తారు

నిత్యనిర్బంధంలో కొత్త మార్గాలు అన్వేషిస్తారు

మబ్బును చీల్చి మార్గాలు వేస్తారు

వారి చూపుల తీక్షణతకు గాలిపొరలు వేదెక్కుతున్నాయ్

అడవులు సెగలు కక్కుతున్నాయ్, సముద్రాలు సుడులుతిరుగుతున్నాయ్

సాగరమథనం జోరుగా సాగుతోంది

హోలాహలం చేదించబడుతుంది - అమృత భాండం పంచబడుతుంది

చారిత్రిక యధార్థ సత్యం చివ్విరిలో విశదమవుతుంది.



## సాక్ష్యం

అర్ధరాత్రి... నడి రోడ్డులో... గుర్తుచెలియని శవం  
 ఏ లల్లి కన్నదో! ఏ తండ్రి పెంచినదో!  
 మెదడును తొలిచేసే ప్రశ్నలు  
 ప్రశ్నల పరంపరను నిద్రచేపే ఆ శవం ఏ అభాగ్యజీవిదో!  
 కారుచీకట్లో నిర్మానుష్యమైన ఓ రోడ్దూ!  
 నిర్మానుష్యమైన రోడ్డుపైన పరుచుకున్న ఓ కారుచీకటి!  
 ఆ చావుకు సాక్ష్యం మీరయినా చెబుతారా?  
 ఉరికి కరెంటు స్తంభం అయితేనేం సీలింగ్ పానై లేనేం  
 శవం వేలాడడం వాస్తవం  
 కానీ... ఉరులు పన్నిన ఆ చేతులు ఎవరివి?  
 ఎప్పుడై నా.... ఎవరిరై నా అమ్మలా ఆదరించే ఓ పచ్చదనాల పాదూకా!  
 నువ్వయినా చెప్పు ఆ చావుకు సాక్ష్యం  
 ఏదీ అసాధ్యంకాని నా దేశపు ఖాకీ వ్యాభ్యారాల కథనంలో  
 ఏ శవమైనా తననుతాను దిగంబరం చేసుకుంటుంది  
 తన మెడకు తానే ఉరికాడు బిగించుకుంటుంది.  
 ఆరాత్రి ఎంత భయంకర విహ్వలత్వాన్నే చూపిస్తే  
 బలకదలచుకున్న వారెవరయినా నమ్మేస్తారని ఆ భయాలను  
 జీవితంపట్ల చాపని ఆశ చనిపోయిన శవాల ముఖాల్లో చూడు  
 జీవచ్ఛవాల ముఖాల్లో గూడుకట్టుకున్న భయాల్లో చూడు  
 మరి ఆ జీవనాకాంక్షలను చిదిమేసిన దెవరు?  
 ఆ మొగ్గలను రాల్చేసిన దెవరు?  
 శవాన్నే అడుగుతాను సాక్ష్యం, ఉరికాడునడుగుతాను సాక్ష్యం  
 చెట్టునడుగుతాను, పుట్టలనడుగుతాను  
 గాలినడుగుతాను, నింగినడుగుతాను  
 చావుకూ బతుక్కూ, చావుబతుకుల పోరుకూ, పోరాటాగోతీరుకూ  
 సజీవసాక్షి - మరణంలేని నా నగర చరిత్రనడుగుతాను సాక్ష్యం  
 అకాలమరణాలెందుకని, అసహజమరణాలెందుకని  
 భవిష్యత్తీరాలకు ప్రవాహమై సాగిపోయే  
 కాలాన్నడుగుతాను సాక్ష్యం!



## నీకు బిడ్డనైనందుకు....

—అరవింద్

నాన్నా! మామిడిచెట్టు గాలితో కబుర్లాడేదేళ మలినంకాని వెన్నెల్లో, నీవు క్వార్టర్స్ చుట్టూ జీపులో 'రౌండ్స్' కొట్టినపుడు-ఓహో! ఛాంపియన్ షిప్ కొట్టిన హైస్కూలు కుర్రాడిలా ఉత్సాహం వరదలై కనిపించేవు.

ఆరోజు మీ ఆఫీసర్లంతా జల్పాచేసినపుడు సీరేదో ప్రమోషన్ అని ఊహించి, నా భవిష్యత్తుమీద పసిడికలల్ని పర్చుకున్నాను క్రోటన్ మొక్కల పువ్వు వెన్నెల లృళింతలు పడటం నేనారోజు కళ్ళారా చూశాను.

ఆ తర్వాత తెల్సింది- నీ కళ్ళల్లో వెల్తురు పదిమందికీ చూపునిచ్చేది కాదనీ, అది చిందించిన నెత్తుటితైలంతో వెల్గిందనీ, నీవు నిద్రించే మనుష్యుల్ని దీర్ఘనిద్రలోకి పంపి ధీరోదాత్తుడివయ్యావనీ, నీకు ప్రాణాలు తీయడమంటే 'యాటల్ని' పడేయడమనీ ఊపిర్లను తెంచడంలో నీ ఉత్సాహం జూసి, కళ్ళ ముందు దృశ్యాలు ఎవారిపాట వినిపించాయి. కరిగిపోయిన ఊహలు వికృతపు శిశువు ఏర్పును ధ్వనించాయి.

ఆ తర్వాత మనింటిలోకి నడిచొచ్చిన ప్రతి సౌఖ్యమూ నాకు జలదరింపే అయింది ఈ కర్టెన్ ఖరీదైనదీ, కళావంతమైనదీ రావచ్చు, కాని, నాకిది మనిషి చింత వాసనేస్తుంది. స్పర్శిస్తే పలుపరిస్తుండేమో, ప్రశ్నిస్తుండేమో ననే ధయం. ఈ మెత్తటి సోఫామీద కూర్చుంటే నాకు శవంమీద కూర్చున్న అనుభూతి. అమ్మ మెళ్లో రవ్వల నెల్లెను నాకు మచ్చాలపాములా అన్నిస్తుంది అసలు నీ భుజంమీద మొల్చిన చుక్కకి నెత్తురోడే గుండెలు పేలాడుతున్నాయి చూడు.

నాన్నా! ఇంకనుమించి నీవు సాధించిందేమిటి? నా కళ్ళలోకి సూటిగా నవ్వలేవు పక్కాపాళ్ల ఇళ్ళకై నా పిస్టల్ లేకుండా వెళ్ళలేవు. నీ ప్రతి కదలిక లోనూ తత్తరపాడు, ధయం. మన మధ్యన దహించుచుపోయే పూలతోడిల్ని ఇంక ఏమాటా, అనుబంధమూ ఆపలేవు.

మృత్యురేఖంమీద ఓటిపడవను నడిపే నీకు వాళ్ళు వ్యక్తులుగా అగి పోవచ్చుగాని, శక్తులుగా మిగిలే ఉంటారు. జనంకో కనుక్కుంటారు. రక్తాల్ని మండించి మంచుతెడల్ల లోనైతం మంటల్ని పుట్టిస్తారు. వాళ్ళ ఉనికి, కదలిక ఆద్యంతమూ ఓ రాయలేని కావ్యం.



మీరు? రక్తాల్నితోదేసి కపాలాలమీద న్యాయసూత్రాల్ని రాస్తారు. చిత్ర హింసల పర్వంలో చిరునామాలు చెక్కుకుంటారు. బతుకుమీద క్యాన్సర్ పుండులా మిగిలి ఉంటారు. అందుకేనేమో మొదట నువ్వంటే నాకెంతో ప్రాణమే. ఇప్పుడు నువ్వు తెలిశాక నీ నవ్వులవెనుక తారాదే బీభత్సం చూశాక నీ ఉనికే నాకనశ్శాం. నీ బిడ్డనై నందుకు నామీద నాకే ... చ ....

ఇట్లు,  
ఒక కొడుకు.

## కొత్త చిగురు

అసత్యం తెరటాలమీద వించొని ప్రమాణాలు చేస్తున్నాడు  
మీ హక్కుల పిచ్చుగ్గాళ్ళకి నేనుకాపలా అని ఒడ్డును తాకి ఒట్టుపెడుతున్నాడు  
వేటతమకంలో మత్తెక్కిన జాగిలమౌతున్నాడు  
తుపాకుల చెల్లకింద కామధేనువులు కట్టుకొమ్మంటున్నాడు  
వద్దానాలకత్తులకి లొంగుబాటు తేనెపూస్తున్నాడు  
వాటికి కంకణాలు కట్టిన శుభముహూర్తంలోనే  
రాజకీయ వైధవ్య పింఛనిస్తానని బాజాలు వాయిస్తున్నాడు  
గుండెకుపోయే నెత్తుటిదారుల్ని మూసేయాలని ప్రయత్నిస్తూ  
'సెల్యూలాయిడ్' స్వర్గాన్ని సృష్టిస్తానంటూ  
నక్షత్రధూళితో చీకటిలో కాలు చెక్కుతున్నాడు.

### 2

గోళ్ళూడే ముసలిపులి ఆకల వూబిలోకి అహ్వానిస్తుంది.  
ముందుకాళ్ళకి స్వర్ణకంకణ బంధంపేయాలని చూస్తుంది  
శ్వాసించే గొంతులమీద సమాధులుకట్టే ఊసరవెల్లి కాసేపు రంగుమారుస్తుంది  
అసలైన 'హైడ్' పునాదుల్ని తవ్వేస్తుంటాడు  
రాజకీయ 'జాకర్' స్తూపాలకి కాంక్రీటు వేస్తానంటాడు.

### 3

వాడు  
పచ్చటి అడవుల చుట్టూ 'ఉదర' పెట్టి చలికామకుంటాడు  
ఆశయాలకుప్పలు తగలెట్టి పిడికెడు పేలాలు దానంచేస్తాడు  
కొండనాలికా పున్ననాలికా తెగ్గోసి తన్గోని వాక్కు మన్గోకి 'డ్రైవ్' చేస్తాడు.



4

గాయాలైనా చెట్లు పుష్పిస్తూనే వుంటాయి  
 శిథిలమైనా స్త్రీపాలు త్యాగర్ని శ్వాసిస్తూనేవుంటాయి  
 కొమ్మలు విరిగినా కొత్తచివుళ్ళు తొడుగుతూనే వుంటాయి  
 చెట్లు ఎదుగుతూనేవుంటాయి - ప్రాణవాయువు అందిస్తూనే వుంటాయి.

— ఎ. కె. ప్రభాకర్

## రూపురేఖలు

కోళ్ళగూడసొంటి పెయ్యిమీద బరిబద్ధ బొక్కలే కనపడుతున్నాయి  
 సాటు చేసుకుంట అంగి పేజమా ఉన్నది  
 దానికింద పైంటు జారిపోకుంట తాదాసంపి బెట్టు బిగిచ్చున్నది  
 కాళ్ళసెప్పులకైతే పైంటుకున్నన్ని అతుకులు కనపడుతున్నాయి.  
 జబ్బితెమో నేను నాటుసరకునే అన్నట్లు కిందిదాక యేల్లాడుతోంది ఓతుపాకి  
 కిట్టును చూడబోతే గొట్టోల్లు బెంగాళీలకాద కొన్న అంగిలెక్కున్నది  
 నెత్తి ఎంటుకలైతే ఎదురులేనట్టున్నవి, మీసాలు మాత్రంఎఱుక కమ్మిలేవు  
 దొచ్చే ఎండిపోయినగానీ మొఖం కొట్టొచ్చినట్టున్నది  
 ఆదోళ్ళగూడ ఏక్, దో అంటాండ్రు - ఏదంటే కనరత్తు అనవ్రటి  
 నన్నెచలని అడిగితే ఇగ నేను ఉన్నదున్నట్టు చెప్పేవరకు  
 నా నుట్టు ఈగలోలె ముసిరి సీలంకలెళ్ళి దునియాబార్ కొలుపు చేసిరి  
 నేను పేపర్లల్ల రాత్త ఏమన్న చెప్పుండ్రంటే—  
 ఈ దండకారణ్యం మాదంటుండ్రు, ఈడున్నోల్లందరూ మావోళ్ళేంటారు  
 ఏది పోనియ్యకుంట  
 ఆకు, అలము, గడ్డ, బెడ్డ, పట్టకొక్కు, ఎదురుకొయ్య  
 చీమలు, పాములు, కళ్ళులు, ముంగీసలు, ఉడుతలు  
 ఆఖరుకు పందికొట్కలగూడ ఇడువక తింటమంటుండ్రు  
 అల్లంపెల్లి, దారగడ్డకైతే అయినయి, అచ్చేది ఎండకాలం, ఆకుల సీజను  
 ఏడుకొండలోనికి నిండుదోపిడిచ్చినట్టుంటుంది ఈ అడవిల్లెల్లి యవ్వారం  
 గిడే సందనుకొని మందలోలె అత్తరు అని చెప్పుతున్న అండ్ల పెద్దోడు  
 పయిలం బిడ్డా! పయిలం అని చెప్పే పేదోల్ల ముచ్చట అండ్ల ఇరికిచ్చిండు  
 గిట్ల జనంల కలిసి, అడవిల కలిసి  
 బతుకే మమ్మల మీది రథాలు పెంచేస్తాయి



మిలట్రోడు ఏంచేస్తాడు - ఉంటే ప్రాణం, పోతే ప్రాణం  
జనంబున్నోనికి జనమే ప్రాణం

బిగిచ్చిన పిడికిలెత్తి పాటకూడ పాడిండు

విజంగా —

కొట్లాడాలంటే గీళ్ళే కొట్లాడాలి, కోరుకునేదేదో గీళ్ళే గెలవాలి

ఇడిపోయేపుడు నాగుండె చెరువయ్యింది

మళ్ళీ ఎప్పుడో.... ఇగ ఎక్కడో....

— 'పతకార' —

## వాళ్ళకు మృత్యురహస్యం తెలుసు

అది

శవాల్ని మోసేవాళ్ళకి తెలీదు, శవాల్ని కోసేవాళ్ళకి తెలీదు

శవాల బేహారులకి తెలీదు

కళ్ళలోని కాంతుల్ని, పెదవి భూమ్మీద చిరునవ్వుల వసంతాల్ని

క్రమంగా పీల్చేసేవాళ్ళకి తెలీదు

పుస్తకాల దొంగిలక్లి కింది చెదలుపట్టిన మెదళ్ళకి తెలీదు

ద్వైతాలూ, అద్వైతాలూ, సకల పాఠశాలకీక సూత్రాలూ

వల్లించి నిద్రలుచ్చే మంచోధకులకి తెలీదు

అది

గాఢా సముద్రాలను గాలించి

ఆశయాల ఆణిముత్యాలను సాధించిన వాళ్ళకి తెలుసు

లోయల్లో మినుకు మినుకుమంటున్న కళ్ళను శిఖరాగ్రంచాకా పాకించి

వికలాకాశాన్నీ, ఉరుకులెత్తే నదీజల ప్రవాహాల్ని

తూర్పుగుండెమీద ఉదయగీతం రాసే సూర్యుడే

పరిచయం చేసేవాళ్ళకి తెలుసు

తుఫాను ఒడిలో పట్టి, తుఫానుల్లో సహచరించి, మృత్యుపుపక్కనే నడుస్తున్నా

చివరిదాకా దిక్కుచీగీతాల్ని దిక్కుల్నించా చల్లినవాళ్ళకి తెలుసు

లాత్-బుల్బుల్నీ, తుపాకీగుళ్ళనీ, అలసటనీ, చెడుటనీ, గాయాల్ని

బతుకుపాఠాలుగా స్వీకరించి, చరిత్రను వెన్నుమీద మోసేవాళ్ళకి తెలుసు

అది

మొరై నీకి తెలుసు, అల్లారికి తెలుసు, భగత్ కి తెలుసు



రాయలింగుకి తెలుసు, అయిలయ్య రాజమల్లులకి తెలుసు  
 వాళ్ళ వారసులకు తెలుసు  
 మృత్యువంటే క్రూరమైనదిని తెలిసీ, మృత్యువంటే అగాధమని తెలిసీ  
 నిస్సంకోచంగా మృత్యువును కొగలించి  
 తమ మృత్యువుద్వారా చరిత్ర నడవవల్సిన గమ్యాలను సూచించిన  
 యోధులందరికీ తెలుసు మృత్యురహస్యం  
 వాళ్ళకి మృత్యువంటే జీవితానికి చివరి అంచు కాదనీ  
 మృత్యువంటే తుపాకి భుజం మార్చడమేననీ  
 స్పష్టంగా తెలుసు.

—ఉదయమిత్ర

## భరోసా

మనస్సు మరుభూమిలా వుండి మాటలు దెయ్యాలై వేటాడుతున్నప్పుడు  
 పోరాడే మనిషి జెండాగా ఎగిరే మీ కవితలూ కథలూ  
 వెలుగు వెచ్చదనమూ కురిపిస్తాయి  
 నెర్రెలువారి పదావుపద్ద చేనులా ఒంటరితనం బావురుమన్నప్పుడు  
 ధృవతారలా వెలుగులీనుతూ మనస్సును హోరెత్తించే మీ అమరగానం  
 గింగురై త్తి గిరికీలు కొట్టిస్తుంది  
 చూస్తూవుండగానే కళ్ళముందు కాలం కరిగిపోతూవుంది  
 అయ్యో ఏం చేస్తున్నాం ఎంతకాలం యిలా అనిపించేటప్పటికల్లా  
 అదుగో దండకారణ్యంలో తెలంగాణాలో  
 తెగిపడే శత్రువు తలలూ ద్రోహుల కాలెక్కలూ  
 మంటల్లో మాడిచునైపోతున్న ఆ పేగులూ ఆస్తులూ  
 వేకువతెచ్చే వెలుగురేకల్లా వెన్నుతట్టి చిరునవ్వుచిందిస్తాయి.  
 హెలికాప్టర్లు పెంపుడుకుక్కలూ గుండాలకి తుపాకులూ  
 కార్మిక్కితే కట్నకానుకలూ, ఆపీయివీ దిబ్బాదిరుగుండం అంటూ  
 ఆరాటపడి అలిసిపోతున్నాడు వాడు  
 అన్నా తంబీ అంటూ అంతా ఏకమై విరుచుకుపడిపోతున్నారు  
 పట్టపగ్గాలేకుండా పేరేగిపోతున్నారు  
 వీళ్ళపని పట్టడం ఎలా అనేసరికల్లా దైనమైట్లుపేలాయి  
 జీవులు తునకరై తలలూ మొందేలూ చెల్లెల్లెక్కి



అంటూ పేపర్లో హెడ్డింగుల ప్రకంఠనాలు  
 కవాతు చేసే ఎర్రనక్షత్రాల దోపీలబారులా  
 ఎదురై ఖంగారేలేదు కాసుకోమను యీసారి  
 అంటూ భుజంతట్టి భరోసా చెప్పేయి.  
 కొమరంభీమూ అల్లూరీ మదిలోమెదిలి  
 కలిసిరాని కాలం జ్ఞాపకాలు కలుక్కుమన్నప్పుడు  
 కాలం మారుతూనేవుంది మరో పదిలెక్కడితే యిరవయ్యెకటి  
 యిప్పుడు మూడో ప్రపంచయుద్ధం ముంగిట్లోకొచ్చేసేం  
 నువ్వు నిలుస్తానన్నా నిలవనివ్వదు కాలం  
 అదో యిదో తేల్చుకోక తప్పదు యీతరం  
 అందుకే ఆదిలాబాదు నుండి అస్సాం వరకూ అడివంతా ఒకటే అగ్గి  
 జ్వారందో గూర్ఖాలందో నాగాలందో అన్నిటికీ ఒకేదారి  
 అందుకే గోండులు మొదలుకొని కోండులవరకూ  
 దండకారణ్యం అంతా ఒకే దండు అయింది  
 ఎర్రకోటకి విల్లంబులు ఎక్కుపెట్టి మైదానాల్లో కదంకలిపి కదుల్తూవుంది  
 అంటూ ఆదివాసీసమాఖ్యవార్త చెవులసోకింది  
 అవును  
 అదీవి అగ్నిశిఖలావుంది  
 తెలంగాణా పొగలు జిమ్ముతూంది  
 మైదానాలు నివురుగప్పి నిప్పులాపున్నాయి  
 దేశం దేశమే మొత్తంగా కుమ్ములోపెట్టిన దుంపలా వుడికిపోతూంది  
 చావుబతుకుల సందిలో పడ్డాడు వాడు  
 అందుకే బరితెగించి బరిమీదికొచ్చీసేడు  
 ఇక యీసారి వదిలిపెట్టేదిలేదు  
 వాడి చావు మన విజయం ఖాయం.

—నాగన్న

## ప్రతిధ్వనించే నీ అక్షరాలు

ఒంటరితనాన్ని మరిచి అక్షరాల్ని ప్రాణం చేసుకొన్నా కవీ!  
 నీ సమరం మా కోసమేగా!  
 మా మనోతంత్రులు సైతం నీ ఆగమనం కోసం విప్లవగీతికల్పి ఆలపించాయి!



భూగోళ శరీరాన్నంతా తడిమిచూసే

నీ అక్షరాలను బ్రతికించుకోవాలనే మా ఆరాటమంతా!

నిత్యం ప్రతిధ్వనించే నీ అక్షరాలు విశాలత్వ సంకేతాలను ప్రతిఫలిస్తాయి!

నీ వినూత్న రక్తసిక్త పదముద్ర ప్రస్థానంతో

ఈ దేశం పీడితప్రపంచం ఇప్పుడిప్పుడే కొత్తచిగురులువేస్తూ మేల్కొంటున్నది!

గడ్డ కట్టిన జనజీవన హిమ సమూహాన్ని

నీ అక్షరసూర్యరశ్మి కరిగించి వెల్లువగా ప్రవహింపజేస్తున్నది!

విజాన్ని నిక్కచ్చిగా తేల్చాలనేకదా నువ్వు కలాన్ని కత్తిలా రుణిపించింది!

మాకోసం— అక్షర చలినెగళ్ళను చిమ్మించింది

మాకోసం— మరో సముద్రాన్ని, జీవనాడిని సృష్టించింది

మా కోసం— భవిష్యత్ చిత్రపటాన్ని ఆవిష్కరించి,

ఇంకా మేం చూడాల్సిన దృశ్యాల్ని చిత్రించి, పునాదిగోడ నిర్మించింది!

నిజంగా నీ మాట

ఇనుపపాదాల్ని ఎదురించే అడవితల్లి పాడుకొనేపాట!

మాటను మంటగా మార్చిన నీవు, పాటను పిడికిలిగా ఎత్తిన నీవు

మరో ప్రపంచానికి ప్రతిరూపం!

(వరవరరావు జైల్లో ఉన్నప్పుడు రాసిన కవిత)

—మజీద్ హిక్

## కామ్రేడ్ మల్లికార్జున్ స్మృతికి

నీ గుండెలోతుల్లో మానవ ప్రేమను చూశాను

నీ మాటల మెరుపులలో రేపటి సుదూరస్వప్నం కన్నాను

కన్నీటికి కసి చేర్చి, ఏడుపుకు మంటనేర్చి

మిత్రుడా! నీవు పాడిన మృత్యుగీతాన్ని అనాడు అర్థంచేసుకోలేక పోయాను

ఇవాళ నువు లేవు....

శత్రువుతో చెలిమి మరిగిన ఆయుధం ద్రోహానికి బలయ్యావు

ఆరోజు అన్నంపెట్టిన ఈ చెయ్యి ఈరోజు నేలమీది నీ రక్తాన్ని తుడిచింది

చెదిరిపడిన ప్రేమల్ని నువ్వు అరుస్తున్నా, విలవిల్లాడుతున్నా

ఈ చెయ్యి కర్కశంగా పొట్టలోకి తోసింది

ముక్కలైన శరీరాన్ని అతికినా

ప్రాణం నిలుపలేని చెయ్యి, బతుకునివ్వలేని ఈ చెయ్యి



శత్రుబారినుండి నీ ఆనవాలు మాత్రం తప్పించింది  
 ప్రపంచపు నవ్వులో నువు ఏడుపు మరిచావు  
 ప్రపంచపు ఏడ్పులో నువు నవ్వును విడిచావు  
 కన్నీళ్ళు ధారపోసి, బాధను ప్రపంచానికై త్యజించి  
 నిప్పుల కొండకు వెళ్ళిన స్నేహితుడా!  
 చివరిసారిగా దోసెడు మంచినీళ్ళడిగావు  
 ఆ నిశిరాత్రి వైఫల్యం నన్ను వెక్కిరించింది  
 నీళ్ళూ పాలకుల మోచేతినే ఆశ్రయిస్తాయని  
 నీళ్ళూ భూమిపొరలు చీల్చుకుని రాకుండా నీ ప్రాణానికి ఎసరుపెడతాయని  
 నమ్మలేక పోయాను  
 బంధువు చావుకూ నేను ఏడ్వలేదు, కుటుంబదాదలూ నన్ను కలతపెట్టలేదు  
 కాని, ఏ వర్గ బంధపుమమతల జడివాన ఈ గుండెల్ని తడిపిందో  
 ఆ అనుబంధపు కన్నీళ్ళు ఈరోజు ఆగటంలేదు  
 మిత్రుడా!  
 నీ రక్తంలో తడిసి నాచొక్కా ధన్యమయింది  
 నీ రక్తం తుడిచి నా చెయ్యి పునీతమయింది  
 నీ రక్తం నా రక్తంతో కలిసి విప్లవతోరణాల మాలయింది  
 ఇరవై వసంతాలు దాటని నీ స్మృతి నా జీవితానికి ఓ సగర్వమైన పిలుపు  
 నా ప్రాణంలో భాగమా!  
 నువు మరణించలేదు, నువు బాకీపడలేదు  
 నా కంటికి వెలుగునివ్వు  
 నీకోసం జనంలో లెక్కలు తేల్చుకుంటాను.

—కె. రాజశేఖర రాజు

## మానవ హక్కుల ట్రిబ్యూనల్ కు....

తొలకరితో మట్టి జట్టుకట్టే చోట  
 గిరిమల్లెలు విరబూసిన చోట  
 ఎర్రదారుతున్న కొమ్మలపై రాబందుల రెక్కల చప్పుడు—  
 నువ్వు గింజల ముసుర్లకి నాని, ఎండగాడ్పులకు వరుగొతూ  
 పుట్టా, చెట్టూ, దొంకా నరికి నేలని సేద్యానికి సుసాధ్యం చేస్తే  
 'పోడు' అడవిని పాడుచేస్తుందంటూ



వెన్ను బారుగా పేకుమొక్కల్ని నాటుతూ

'వనమహోత్సవం'లో రాబందుల కూతల అలికిడి—

మనిపెత్తు వెదురుతోపుల్ని నోళ్ళిప్పిన యంత్రాలకు మేతవేస్తూ  
ఆకురాలిన జీవితాల చేరుపెళ్ళో

కనిపించిన ప్రతి కాగితం మీదా రాబందుల కాలిముద్రలు —

కొరడు కట్టించే చలిలో, నలుగురు కూడి చితుకుల మంటల సెగలో

వెచ్చనొదామంటే పూచల వెలుపల రక్తచందన సింహాసనంలో

రాబందుల పారాహుషార్ —

చెట్టుమీది తునికాకు మానవస్పేదాన్ని తనలో ఇగుర్చుకొని

లారీలకెత్తిన బీడీలకట్టలుగా మారి బస్తీకీ దొర్లిపోతుంటే

చిన్నా పెద్దా కుటుంబం అందరి నుదుటి మడతల్లోనూ

రాబందులు రక్కిన జాడలు —

నాగరిక సమాజం చెయ్యివిదిలిస్తే రాలిన మెతుకుల్ని

బతుకుపొడుగునా కన్నీళ్ళిచ్చి పుచ్చుకునే వాళ్ళతో పంచుకున్నందుకే

నలుసుపడ్డ కంటిచూపుకి గుడిశంతటి జీవితం భస్మీపటలమౌతుంటే

ఆ సిల్వాటీ ప్రజాస్వామ్య సన్నివేశంలో, పూర్తి మేకప్‌లో

రాబందుల తకతై నృత్యం —

పాలిపోయిన బొమ్మకి గంటలు కట్టి

ఆర్డర్ .... ఆర్డర్ .... అని సమ్మెటదెబ్బలు కొట్టే

ఆ (అ) న్యాయస్థానాలకి దూరంగా

తరతరాలుగా బీగాలు పేయబడ్డ నోళ్ళిప్పి

మురిగిన కన్నీళ్ళు స్వచ్ఛందంగా కక్కెద్దామని

అడుగడుగునా ఉచ్చుల్ని దాటుకుంటూ బస్తీకొచ్చి

చెవుల్లోగి వినేవారికి ఒక్కమారు గుండెమూలుగు వినిపిద్దామనుకుంటే

అక్కడకూడా మనుషుల బట్టలు తొడిగేసుకున్న

రాబందుల రెక్కల సీడలు —

అడివిలో అబ్బా అంటే ఎవరేనా ఉలుకుతారు

కళ్ళూ, చెవులూ, చర్మం, మెదళ్ళు అలంకారమే ఇక్కడవాళ్ళకి

పెద్దపెద్ద చదువుల్ని ఒళ్ళంతా పులుముకుంటూ

సంస్కారం పాకుడుకట్టిన రోడ్లమీద జారిపోతున్నారే రప్ప

భోరుమనే సజీవ ప్రవాహాల సడిని పన్నెత్తైనా పలకరించలేదు



జీవితం వాననవేసే ప్రతిచోటా రాబందుల గుంపుల తారాటలు —  
 కొండకోనల దూకే జలపాతాల హోరుల్లో  
 ఆయుధం సంధిస్తున్న విలుకానికి గురిచూస్తే సమస్యలేదు.

—కె. విశ్వనాథం

## వారసులం

నాగుండె తలుపు తోసుకొని మీరెలా వచ్చారో నామూత్రం గుర్తులేదు  
 మొదట్లో కల్పినప్పుడు మిమ్మల్నెంత నిర్లక్ష్యంగాచూశానో అదిమాత్రంగుర్తుంది  
 నాగుండె లోతుల్లో మీవేళ్ళు పెట్టి  
 నా మురికిని గెలుకుతూ తీసివేయడం చూశాను  
 నాదంటున్నా అహానికి దెబ్బతగిలి  
 బూర్జువాలోచన వదలలేక నిన్ను తల్చి కన్నీరాడడం చూశాను  
 నీవు నాలోని ప్రేమను, త్యాగాన్ని  
 తీసుకురావడం చూసి ఉక్కిరిబిక్కిరయ్యాను  
 హృదయాంతరాళంలోని రొచ్చును కడిగేస్తుంటే సంబరపడ్డాను  
 పట్టుదల కార్యదీక్షలనే కత్తులను నా గుండెల్లో దించినప్పుడు  
 నా బూర్జువుడు విలవిల్లాడి కొట్టుమిట్టాడడం చూశాను  
 చీకటి రాత్రిలో కూడా గురిచూసి ట్రెగ్గర్ నొక్కినట్లు  
 మీరు నాగుండెల్లో దిగబడ్డారు  
 పెరుగును చిలికి వెన్నను తియ్యడం ఎంత సత్యమో  
 నా బూర్జువా మెదడును చిలికి కార్మికవర్గ చైతన్యం లేవడం అంత సత్యమే  
 కాని కాప్టేన్!  
 యుద్ధం మధ్యలో వుండి కన్నీరు కార్చలేంకదా!  
 గుండె బరువెక్కినా గన్నును సడలించలేంకదా!  
 కన్నీరును రక్తకన్నీరుగా, బాధలను అణువాంబుల్లా  
 శత్రువుపై విసరటంవల్ల మాత్రమే మేం నీకు నిజమైన వారసులం

—సముద్రుడు

## ఆశ

భవిష్యత్పైన ఆశ, భవిష్యత్ చిత్రపటంపైన ఆశ  
 జన జీవితాలపై ఆశ శత్రువుపై కసిని రేపుతుంది



అగాధం అంచున ప్రమాదమున లక్ష్యంపై ఆశ  
 ప్రమాదాన్ని ఎదిరించే దైర్యాన్నిస్తుంది  
 కంటకావృతమైన గమ్యంలో గమ్యంపై ఆశ  
 దారి కడచేరే సత్తువనిస్తుంది  
 వడివడిగా సాగే పోరులో ప్రతిమలుపు ఒకపాఠం అయితే  
 ప్రతిపాఠం ఆశగా భవిష్యత్ ఆలంబనవుతుంది  
 కసిగా దూసినకత్తి ఒడుపుగా తీసుకున్న పొజిషన్  
 రణంలో గెలుపుకు ఆశగా నిలిస్తే  
 గాయపడ్డ భుజం కూడా బాధను మరిచిపోయే వేళ యిది  
 పల్లెలో, పట్నంలో, అమరుల రహదారుల్లో  
 సాగిపోయే నవతరం నవతరకోసం సాగుతుంటే  
 ఎర్రబావుటాల రెపరెపలు మా మదిలో  
 ఆశల నమ్మకాల్ని పెంచే సమయమిది  
 చిగురించిన అడవి ఎదుగుదలకు చిహ్నం అయిన వేళ  
 నశించే మ్రాను 'పరిణామం'లో ఎక్కడో అక్కడ  
 రూపాంతరం చెందితే  
 పుట్టుక-పెరుగుదల-అభివృద్ధిల క్రమం  
 గతితర్కంపై విశ్వాసం పెంచితే  
 తలెత్తి సాగిన దండు నిండుగా పారింది ఆశతో  
 నిండుతనంపై నీలాపనిందలు వేసిన శత్రువుపై  
 ఉమిసి, చీతకరించి, వింధ్యపై షు కదులుతుంటే  
 అక్కడక్కడో మ్రాను నేలకొరిగితే  
 'పునరుత్థానం'పై ఆశ లేకుండా క్రొంగొత్తగా ఎదిగిన తరం  
 ఆలంబనగా - ఆశతో - నమ్మకంగా ముందుకు కదలబారుతున్నదే  
 శత్రుపక్షం చేరిన ద్రోహిపై ఆశల పందిరులల్లి  
 ఉదారంగా నిలిస్తే పడిపోతాం  
 నవతరం, యువతరం ఆశల-ఆశయాల పల్లవే నా పాటకు నాదం.

—నా తమి





## మార్చి 8 ఆంతర్జాతీయ మహిళా దినోత్సవం సందర్భంగా ప్రత్యేక రచనలు

### ఆదోళన

సిందూరమూ తెలియదు మాకు  
సింగరమూ తెలియదు  
పసుపుకుంకుమలు మావికావు  
ముంజేతికి గాజులు లేవు  
మెడలో పుస్తెలూ ఉండవు  
కాలిమట్టెలు, గోరింటాకులు  
అలంకారాలు, ఆభరణాలు లేవు  
నుదుట తిలకం దిద్దినవారు లేరు  
ఓంటిమీద అచ్చాదనలుండవు  
చదువు సంద్యలు లేవు  
కన్నవారు, కొన్నవారు ఇవేవీ  
మన 'రివాజు' కాదంటారు —  
మా మాట మోటు, మా బతుకు చేదు  
స్త్రీ-పురుషుల తారతమ్యం  
దేనితో గుర్తిస్తారోకానీ  
పురుషులకెందులోనూ తీసిపోం.  
నాగలి పట్టుతం, పొలం దున్నుతం  
కట్టలు పోస్తం, మోపులు మోస్తం  
పంటపొలాలకు  
మా చెమట ధారపోస్తం  
కాకపోతే  
కళ్ళంలో అడుగుపెట్టనివ్వరంతే  
అది రివాజు

స్త్రీ పురుషులం ఏకంగా  
అడవి అడవంతా గాలిస్తం  
వలలు పెడతం, పరుగులుతీస్తం  
ఆయాసం, అలసట మర్చిపోతం  
జీవన్మరణ సమరం చేసి  
బద్ధప్రుగాలను బంధిస్తం  
కాకపోతే,

పంపకాలవద్ద మాతో పనిలేదు  
అది రివాజు.

పొద్దుస్తమానమూ చాకిరి చేస్తం  
ఎవరికీ ఎదురు మాటాడకుండా  
ఏం చెప్పినా మేం చేస్తం  
వంటా వార్చూ మా వంటే  
వండింది పంచడం మా వంటే  
అది అంతే రివాజు  
కాకపోతే

నెలకైదులోజులు మమ్మల్ని వెలివేస్తారు  
జ్ఞప్తింది మొదలు, వయసొచ్చేదాక  
మేం అడతం-పాడతం  
వరుసైనచారితో సరసాలూ అడుతం  
ప్రేమకోసం నిరీక్షిస్తం  
ఈడైనవాడు, జోడైనవాడు  
మనసైనవాడు, 'మావాడు'



కథ :

# శాస్త్రి

—కె. సుజాత

అది ముషీరాబాద్ సెంట్రల్ జైలు. దానికి దగ్గరలో “సోషల్ వెల్ ఫేర్ మహిళా వసతి గృహం”. చుట్టూ ప్రహరి గోడ. ఎవరైనా సులభంగా గోడ దూకి ఏ రాత్రి అయినా లోపలికి వచ్చి ఏమైనా చేయవచ్చు. కింద మూడు గదులు పైన మూడుగదులు. సరిగ్గాలేని కరెంటుదీపాలు. శిథిలమై వెలసిపోయిన గోడలు. మెయిన్ గేటులో ప్రవేశించగానే చిన్నపాటి హాలు. అదే విజిటర్స్ రూము. ఆ ప్రక్కనే ఒక చెక్కబీరువా. దీరువాచాటుగా ఒక కుర్చీ, బల్బు. అదే వార్డెన్ గారి ఆఫీసురూము. ఏ నెలకో, రెండు నెలలకో ఆవిడ ఒకసారి వచ్చి హాలులోని కుర్చీని అలంకరిస్తుంది. తనకు అనుకూలమైన అమ్మాయిలను ఆఫీసర్స్ కు అప్ప చెబుతుంది. అక్కడ హైస్కూల్ విద్యార్థినుల నుండి కాలేజి విద్యార్థినుల వరకు కనీసం 40 మంది వుంటారు. అందులో రౌడీలతో వేధింపబడే అమ్మాయిలు, మగవాళ్ళను వెక్కిరిస్తూ వారిని అటపట్టించే అమ్మాయిలు, సామ్రాజ్యవాద సంస్కృతి తమను కవిప్రిస్తుంటే, దాని ప్రభావంలో పడి ముళ్ళదారిలో నడుస్తూ అదే పూరిదాట అనుకునే అభాగినులు వున్నారు.

ఉదయభానుడి లేత కిరణాలు కిటికీలోనుండి కర్తవ్యాన్ని గుర్తుచేస్తూ గదిలో నిద్రిస్తున్న శారదను తట్టిలేపాయి. శారద హడావిడిగా లేచింది. ఉద

కావాలని మేము కోరుకుంటం

కాకపోతే,

కల్లుతాగామనీ, ఒప్పుకున్నామనీ

కన్నవారు మా ఊసులేకుండానే

మమ్మమ్మకుంటారు

అది దివాజు

అబల, సబల, ఆదిదేవత

అపూర్వం, సౌందర్యం,

నాజూకు, నెలజాన

బహురూపుల పదాల అర్థాలు

తెలియవు మాకు

మేం ఆదోల్లం, మేం గొట్టోలం

మాకు అన్నరొచ్చింద్రు

ఆయుధాలిస్తున్నారు, ఆదరిస్తున్నారు

మాకంతేచాలు, మాకదే కావాలి

ఇది మా రివాజు.

[ఉద్యమంతోనూ, ఉద్యమాన్ని నిర్వహిస్తున్న శక్తులతోనూ మమేక మవుతున్న మాడియా మహిళ నిశ్చితాభిప్రాయమే నాకు ప్రేరణ.]

—సాధన



యం 10 గంటలకు తాను చెఱనగర్ వస్తానని అక్కతో చెప్పింది. “హాస్టల్ సమస్యలకు సంబంధించి మహిళలను ఎలా కదిలించాలి? చెఱనగర్ లో మహిళా సంఘం ఎలా పనిచేస్తుంది? ఏఏ సమస్యలు తీసుకుంటున్నారు?” ప్రశ్నల పరం పరలు శారద మెదడులో అలలు-అలలుగా సాగుతున్నాయి. శారద వెంటనే ముఖం కడుక్కొని స్నానం ముగించుకొని వచ్చింది. స్టామీద కాస్త బియ్యం పడేసి తాను ఇంటి దగ్గర నుండి తీసుకొచ్చిన బొమాటా పెచ్చడి వేసుకొని టిఫిన్ కార్యక్రమం ముగించుకుంది. ఒక్కసారి తన వాచివైపు చూసింది పైము 8-30 కావస్తుంది. తను వెంటనే బయలుదేరితేనేకాని 10 గంటలకల్లా అనుకున్న స్థలానికి చేరుకోలేదు. హౌడ్ బ్యాగ్ లో బస్ చార్జీలకు డబ్బులు వేసుకొని హాలు లోకి వచ్చింది.

వార్డెన్ గారి ఆఫీసులాంటి గదిలో టేబుల్ పైన న్యూస్ పేపర్ పడేసివుంది. టేబుల్ ప్రక్కనే ఇద్దరు అమ్మాయిలు నిలుచొని నగరంలో సినిమాలు ఏమిటని పేపరు తిరగేస్తున్నారు. వారు ఏదో కొత్త విషయం కనిపెట్టినట్టు వచ్చిన కొత్త సినిమా గురించి వాళ్ళ స్నేహితులకు చెప్పడానికి పరుగెత్తుతూ వెళ్ళిపోయారు. శారద పేపరు తీసుకొని ముఖ్యమైన వార్తలు చూస్తోంది. ఇంతలో అక్కడికి ఒక పొడుగాటి వ్యక్తి గేటులోంచి లోపలికి వచ్చాడు. 30 సం॥రాలు వుంటాయి. చామనచాయ. ఏదో ఉద్యోగం చేసే వ్యక్తిలా వున్నాడు. “ఏమండీ” అన్న పిలుపుతో శారద ముఖం పైకెత్తి అతనివైపు చూసి “ఎవరు కావాలండీ?” అని అడిగింది. “విజయ IBA పిలుస్తారా” అడిగాడు. శారద లోపలికి వెళ్ళి కనుక్కొని వచ్చి శారద లేదనీ నిన్నే ఎక్కడికో వెళ్ళిందనీ చెప్పింది. వచ్చిన వ్యక్తి శారద వైపు చూపు సారింది “ఈ 30 రూ.లు విజయకిస్తారా” అనడిగాడు. శారద కొంచెం సంకోచించి “ఒక వుత్తరం రాసి అందులో డబ్బులు వుంచి ఇస్తే విజయకు అందిస్తాను” అంది. ఆ వ్యక్తి కొద్దిగా చటపటాయిస్తూ “పర్వాలేదు ఈ డబ్బులు మీ...రే వుంచుకోండి” అన్నాడు. శారద కోపంగా, అనుమానంగా ఆ వ్యక్తి వైపు చూసింది అంతలోనే ఆ వ్యక్తి “మీరు చాల అందంగా వుంటారు పార్క్ దగ్గరికి వస్తే మనం ఇద్దరం కలిసి వెళ్ళవచ్చు” అన్నాడు. విషయం అర్థమైన శారద కోపంగా “పిచ్చి పిచ్చిగా మాట్లాడుతున్నావు, ఎవరనుకున్నావు, అలాగే వాగావంటే మర్యాద దక్కదు ముందు బయటికి వెళతావాలేదా” అంటూ గద్దించింది. అంతలో ఆ వ్యక్తి బిత్తరపోయి బయటికి నడిచాడు.

ఈ సంఘటనతో శారద మనస్సు చివుక్కుమంది. రోజూ ఎవరో ఒకరు ఇలాంటి అవమానాలకు గురికావలసివస్తోంది. రోజు రోజుకు హాస్టల్ పరిస్థితి



మరీ దిగజారిపోతోంది. నాలుగురోజుల క్రితం రాజేశ్వరి కూరగాయల కోసమని బయటికి వెళితే హాస్టల్ గేటుముందు ఇద్దరు రౌడీలు ఆటో ఎక్కమని బెదిరించారు వారం రోజుల క్రితం స్వరూప బస్ దిగి హాస్టల్ కు వస్తూవుంటే పది మంది చుట్టూచేరి దారి ఇవ్వకుండా కాసేపు సతాయించారు. ఇలా జరుగుతూవుంటే ఎన్నాళ్ళని పూరుకోవాలి? ఏం చేయాలి? ఈ సమస్యలకు సంబంధించి వీదో ఒకటి చేయాలనీ తనతోపాటు వున్న సరళ, రాజేశ్వరి, మాధవి, శోభ మిగతా హాస్టల్ లో వున్న అమ్మాయిలను కూర్చోబెట్టి రెండురోజుల క్రితమే మాట్లాడింది. సుడులు తిరుగుతున్న ఆలోచనలతో శారద హాండ్ బ్యాగ్ తీసుకొని బయటికి నడిచింది.

చెఱనగర్ వెళ్ళాలంటే రెండు బస్సులు మారాలి. బస్ దిగిన శారద నాలుగుగులు వేయగానే ఎవరో తన వెనకాలే నడిచినట్టు అనిపించి తిరిగి చూసింది ఆశ్చర్యంతో శారదకు తలతిరిగిపోయింది. హాస్టల్ లో కన్పించిన వ్యక్తి హాస్టల్ నుండి వెంబడిస్తున్నాడు. హాస్టల్ లో జరిగిన సంఘటన తాలూకు ఆలోచనతో, వెళ్ళాల్సిన చోటికి పైముకు చేరుకోవాలనే ఆత్మతతో శారద తనను వెంబడిస్తున్న వ్యక్తిని రెండు బస్సులు మారినా గమనించలేదు.

వేగంగా శారదను కలుసుకొని ఆ వ్యక్తి “ఏమండి క్లబ్బుకు వస్తారా?” మళ్ళి ప్రశ్న. శారద మౌనంగా నడుస్తూవుంటే ఆ వ్యక్తి పక్కపక్కనే నడుస్తున్నాడు. “లాభంలేదు ఈరోజు వీడిపని పట్టాల్సిందే” అని మనస్సులో అనుకున్న శారద కోపాన్ని, అసహ్యాన్ని దిగమింగి ఆ వ్యక్తితో “నాతోపాటే వస్తారా రండి మావాళ్ళతో మాట్లాడతాను” అంది. ఆ వ్యక్తి శారద మాటలకు చిబ్బిబ్బియ్యి తన రొట్టెవిరిగి నేతిరో పడిందనుకున్నాడు. చాలా సంలోషంగా శారద వెనకాలే నడుస్తున్నాడు.

ఇండి స్ట్రీయట్ ప్రాంతంగా ప్రసిద్ధిచెందిన బాలనగర్ సమీపంలోని రాజు కాలనీ దగ్గరలో చెఱబండరాజ్ నగర్ ఉంది చెఱనగర్ లో 105 గుడిసెలు ఉన్నాయి H.A.L కాలనీ గోడకానుకొని రెండు వరుసలుగా గుడిసెలున్నాయి. గుడిసెలు వేయకముందు అది పోరంబోకుభూమి. అది ఒక భూస్వామి అక్రమ అక్రమణలోనిది. ఇతర జిల్లాలనుండి బ్రతుకుతెరువుకోసం పొట్టచేతపట్టుకొని నగరం చేరుకున్న అనేక మంది చుట్టూఉండే ఫ్యాక్టరీలలో రోజు కూలీలుగా పనిచేస్తున్నారు. ఆ మహానగరంలో కూటితోపాటు, గూడుకోసం వెంపర్లాడుతున్న కార్మికులు పోరాటాలు చేసి భూమిని అక్రమించుకున్నారు. ఇండ్ల స్థలాల అక్రమణలో



త్రీలు ప్రధాన పాత్ర వహించారు. భూస్వాముల గుండాలు రాడ్స్, కర్రలు, కత్తులు పట్టుకొని గుడిసెవాసులమీదకు వస్తే మహిళలు ముందుండి రాళ్ళతో విసిరికొట్టి, గుండాలు కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పేటట్లు చేశారు. అక్కడ యువజన సంఘం పనిచేస్తోంది. దానితోపాటు మహిళా సంఘం వెలిసింది. అక్కడ ఏ సమస్య వచ్చినా ముందుగా కదిలేది మహిళలే. సమసమాజస్థాపనకోసం చివరిదాక కలం పట్టి క్రాంతిపథంలో నడిచి అమరుడైన కా॥ చెఱబండరాజు పేరును ఆ గుడిసె వాసులు ఎంతో ప్రేమగా పెట్టుకున్నారు. శారద ఆ మహిళా సంఘంలో పని చేస్తోంది.

చెఱనగర్ వచ్చేసింది 10 గజాలదూరంలోనే గుడిసెలు కనిపిస్తున్నాయి. శారద ఆ వ్యక్తితో “ఇక్కడే నిల్చోండి మావాళ్ళతో మాట్లాడివస్తాను” అంటూ మెల్లగా గుడిసెల వైపు నడిచింది. దూరంనుండి శారదను చూసిన పిల్లలు శారదక్క వస్తోంది అంటూ వార్తను చేరవేశారు. లక్షక అక్కడి మహిళలకు చదువు చెబుతోంది. మహిళల్లో చైతన్యం పెంచడానికి చుట్టూఉండే కార్మికవాడల్లో పనిచేస్తోంది. నీళ్ళల్లో చేపలా లక్షక ఆ గుడిసెవాసుల్లో కలిసిపోయింది. అందుకే లక్షక అంటే శారదక్కకు ఎంతో గౌరవం, అభిమానం.

శారద గుడిసెలో అడుగుపెడుతూనే ‘అమ్మయ్య’ అందరు ఉన్నారకదా అంటూ నిట్టూర్చింది. ఎప్పుడులేంది ఇలా నిట్టూరుస్తుంది ఏంటి అనుకొని అందరూ ఒకరి ముఖాలు ఒకరు చూసుకున్నారు. శారద ఆ వ్యక్తి గురించి హాస్టల్లో జరిగిన విషయాన్ని పూసగుచ్చినట్టు చెప్పింది. తను ఆ వ్యక్తిని గుడిసెలదాక తీసుకొచ్చిన విషయం కూడా చెప్పింది. లక్షకతోపాటు మిగతా మహిళా సంఘం సభ్యులు విషయం గురించి చర్చించారు. ఈ సమస్య అటు హాస్టల్లోను ఇటు ఇండస్ట్రియల్ ప్రాంతం కాబట్టి బాలనగర్లోనూ ఉంది. ప్యాక్టరీలకు పని కోసం వెళుతున్న మహిళలు గుండాల వేదింపులకు, అమానుషచర్యలకు గురి కావలసి వస్తోంది. ఒకసారి ఒకడికి బుద్ధిచెబితే మిగతా గుండాలకు ఒక షాక్ ఇచ్చిన వాళ్ళమవుతాం అనే అభిప్రాయం అందరిలోనూ ఉంది.

వాడిని మేమేపడతాం అంటూ ఆ వ్యక్తిని వెంటనే తీసుకొని రమ్మన్నారు ఆ వ్యక్తి గుడిసెల మధ్యకు రాగానే అక్కడి మహిళలు ఒక చెట్టు కింద అరుగు మీద ఆ వ్యక్తిని కూర్చోమని చెప్పారు. మహిళలు, యువకులు, పిల్లలు ఆ వ్యక్తిని వింతజంతువును చూసినట్టు చూస్తున్నారు ఒక మహిళ ముందుకు వచ్చి ఆ వ్యక్తిని ఉద్దేశించి కొన్ని ప్రశ్నలు పేసింది. పేరు మారక్క, సఫాయిపని చేస్తుంది. వయస్సు 25 సం॥లు. నల్లగా ఉంటుంది. అర్థిక ఇబ్బందులు పని



భారం, సంసారంలో సమస్యలతో చూసేవారికి 35-40 ఏళ్ళ మనిషిలా కన్పిస్తుంది. ఎప్పుడు ఆకు నములుతూ వుంటుంది.

ఆమె ప్రశ్నలు వింటుంటే జీవితంలో పండిపోయినట్టు కన్పిస్తుందామె. “నీవు ఆ అమ్మాయిని ప్రేమిస్తున్నావా?” మారక్క. “అవును” అన్నాడతను. “ఎన్నిరోజుల నుండి పరిచయం?” “ఈరోజే చూశాను.” “ఈరోజే చూశావు. అప్పుడే ప్రేమపుట్టుకొచ్చిందా? పెళ్ళిచేసుకుందామనుకుంటున్నావా? వట్టి ప్రేమేనా?”

“మా అమ్మా, నాన్న ఒప్పుకుంటే పెళ్ళిచేసుకుంటాను”

“అమ్మా నాన్న ఒప్పుకోకపోతే?” మౌనంగా ఉన్నాడు.

“పెళ్ళి చేసుకుందామనే ఆలోచన దాగానేవుంది గానీ, మరి డబ్బులు, క్లబ్బుకి రమ్మనడం ఎందుకన్నట్టు?”

ఆ వ్యక్తికి నోట మాటరాలేదు. ముఖంలో రక్తం చుక్కచేరుందాపోయింది. తనకేదో జరుగుతుందని అనుకున్నాడు. మారక్క కోపంతో “దొంగముండా కొడుకా డబ్బులతో ఆడపిల్లల బతుకులు పాడుచేద్దాం అనుకున్నావురా?” అంటూ ఎడమకాలి చెప్పు తీసుకొని మూతిమీద ఒక్కటి అంటించింది. గుంపులో ఉన్న మహిళలు “దొంగముండాకొడుకును చెట్టుకు కట్టెయ్యండి” అన్నారు. ఆ వ్యక్తిని చెట్టుకు కట్టేశారు, ప్రజాపంచాయతీ నడిచింది, ఆ వ్యక్తికి గుండుగీసి సున్నపు బొట్టు పెట్టి బాలనగర్ చౌరస్తా వరకు ఊరేగించాలని నిర్ణయించారు. ఇద్దరు యువకులు ఆ వ్యక్తికి గుండుగీసి సున్నపుబొట్టు పెట్టారు. షర్టు, ప్యాంటు ఊడదీసి ఒకచేతిలో పెట్టారు. మరో చేతిలో “ఆడపిల్లల వెంటబడితే నా గతే పడుతుంది” అనే మాటలు రాసిన ప్లేకార్డును పట్టించారు.

ఇద్దరు యువకులు డబ్బులు మోగిస్తూవుంటే, మహిళలు, పిల్లలు, గుడిసె వాసులు అంతాకలిసి మహిళలకు జరుగుతున్న అన్యాయాలకు వ్యతిరేకంగా నినాదాలుచేస్తూ ఊరేగింపుగా కదిలారు. ఊరేగింపు బాలనగర్ చౌరస్తా చేరుకుంది. అప్పుడు సమయం సా॥ 5 గం॥లు అవుతుంది చుట్టూ ఫ్యాక్టరీల నుండి తమ శ్రమను అమ్ముకొని ఇళ్ళకు చేరుకుంటున్న కార్మికులతో ఆ రోడ్డులో జనప్రవాహంలా కన్పిస్తోంది ఊరేగింపును చూసి విషయం అర్థమైన జనం “బలే చేశారే ఇలాగే చేయాలి. మిగతావాళ్ళకు బుద్ధి వస్తుంది” అంటున్నారు. విచిత్ర వేషంలో ఉన్న వ్యక్తిని చూసి నవ్వుకుంటున్నారు. వారి సంఘటిత శక్తి గుండాల గుండెల్లో రైళ్ళు పరిగెత్తించింది.

[చెలనగర్ (హైదరాబాద్) లో 1985లో జరిగిన యచార్థ ఘటనకు కథనరూపం]



# దైతీ రిపోర్టింగ్ లో మహిళా జర్నలిస్టులు

—రత్నమాల

ప్రచారసాధనాలు, ముఖ్యంగా పత్రికలు సామాజిక మార్పును ప్రభావితం చేస్తాయనే విషయంలో సందేహంలేదు. ప్రజాభిప్రాయాన్నీ, వ్యక్తుల విశ్వాసాలనూ, వ్యక్తిగత దృక్పథాలనూ క్రమంగా తీర్చిదిద్దడం ద్వారా ప్రచార సాధనాలు మారుతున్న సామాజిక వ్యవస్థ సైద్ధాంతిక దృక్పథాన్ని కొంతవరకు నిస్సందేహంగా ప్రభావితం చేస్తాయి. అయితే ఈ ప్రభావం ఆ సమాజం యొక్క మార్పు, అభివృద్ధిక్రమానికి అనుకూలమైనదా ప్రతికూలమైనదా అనే విషయం ఆయా ప్రచారసాధనాల నిబద్ధత, ప్రయోజనాలపై ఆధారపడి ఉంటుంది.

దేశ స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం ప్రచారసాధనాలు జాతీయ ప్రయోజనాలకు అంకితమై పనిచేయడంవల్ల భారతీయ సామాజిక వ్యవస్థ మార్పులోనూ, సాంఘిక సంస్కరణ ఉద్యమాల్లోనూ కెటలిస్టు పాత్రను నిర్వహించాయి. అది ఈవిధమైన ప్రధాన పాత్రను నిర్వహించగలగడానికి కారణం స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం ప్రచారసాధనాలు ముఖ్యంగా పత్రికలు ప్రారంభించినవారు, నిర్వహణ కొనసాగించిన వారూ జాతీయవాదులో లేక సంఘసంస్కర్తలో కావడం, వారీ పత్రికలను తమ సైద్ధాంతిక ప్రచారంకోసమే నిర్వహించడం కారణం. ఇందువల్ల ఈ పత్రికల్లో సమాజంలోని మిగతా అట్టడుగు అణగారిన ప్రజల ఆర్థిక సామాజిక సమస్యలతోపాటు స్త్రీల సమస్యలనూ, ఆకాలంలో స్త్రీలు నిర్వహించిన పాత్రను కూడా పత్రికలు ప్రతిబింబించాయి.

తక్కువ సర్క్యులేషన్ ఉన్నప్పటికీ వామపక్ష, ప్రజాస్వామిక ధావాలతో నిర్వహిస్తున్న కొన్ని ప్రత్యామ్నాయ పత్రికలు తప్ప స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో ఉన్న పత్రికలు స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం వచ్చిన పత్రికలకు పూర్తి విరుద్ధంగా ఉన్నాయి. ప్రస్తుత పెద్ద పత్రికలన్నీ (ప్రత్యామ్నాయ పత్రికలు చిన్న పత్రికలు) బడావ్యాపారసంస్థల యాజమాన్యం నడుపుతున్నట్టివే. ఇదేవిధంగా దృశ్యశ్రవణ ప్రచారసాధనాలైన మూవీ దర్శన్ పైనా, రేడియోపైనా కేంద్రంలోని అధికారపార్టీకి పూర్తి అదుపు ఉంటుంది. ఈవిధంగా పత్రికల మౌలిక స్వరూప స్వభావాలను నిర్ణయించేది పెట్టుబడి అన్న విషయం అర్థం చేసుకోవచ్చు. ఇక రేడియో, టి.వి అధికారంలో ఉన్న పాలకపక్షం అభిప్రాయాలనే ప్రసారం చేస్తుంది. పైకిమాత్రం ఈ అచ్చు, దృశ్య, శ్రవణ ప్రచార



సాధనాలు కూడా సామాజికస్పృహ ఎంచగానో ఉన్నట్లు ప్రజలందరికీ ప్రయత్నిస్తూ ఉంటాయి, ఈ ప్రయత్నం అంతా అధికార భావజాలానికి భిన్నమైన అభిప్రాయాలకు ప్రాతినిధ్యం వహించే వర్గాలను ఆర్రుంచడానికి, ప్రజలు కల్పించడానికే. ఈ విధంగా ప్రయత్నించే క్రమంలో ఈ ప్రచారసాధనాలు అణగారిన పీడితవర్గాల సమస్యలను కొంతవరకు ప్రతిబింబించినప్పటికీ మౌలికంగా పీడిత ప్రజల పక్షాన నిలబడవు. అయితే కేవలం తమ ఉనికిని నిలుపుకునే ప్రయత్నంలో చలనచిత్రాలతోసహా మొత్తం ప్రచారసాధనాన్నీ కూడా “పెట్టుబడి” ప్రయోజనాల పరిమితుల్లోనే అయినప్పటికీ కొనుగోలుదారులు అంటే విస్తృతార్థంలో ప్రజల ఆశలను ఆకాంక్షలను, స్పందనలను సంతృప్తిపరచడానికి మోసపూరిత ప్రయత్నం చేస్తాయి.

ఈ క్రమంలో ప్రచారసాధనాలు ముఖ్యంగా పత్రికలు సామాజిక మార్పుకు ప్రాతినిధ్యం వహించే భావాలకు సిద్ధాంతాలకు, ఆశయాలకు ఆదర్శాలకు కొంత మేరకు అవకాశం కల్పించడమేకాకుండా, ఏదో ఒక రీతిలో ప్రతిబింబిస్తాయి. అయితే ఈ సమస్యల పట్ల నిజమైన నిబద్ధతలేని కారణంగా శ్రీలతోసహా పీడిత ప్రజల సమస్యలను ప్రతిబింబించడంలో చాలావరకు వక్రీకరణలకు, పక్కదారి పట్టించడానికి, తప్పుగా వ్యాఖ్యానించడానికి, అర్థనశ్యులు ప్రకటించడానికి, అయోమయానికి, అస్పష్టతకు అవకాశం ఉంటుంది. ఈ విషయాలను అనేక పరిశీలనలు ఉదాహరణలతోసహా వెల్లడిస్తున్నాయి. పత్రికలతోసహా అన్నిరకాల ప్రచారసాధనాలు శ్రీలను సెక్సుమోడల్స్ గానూ, బలహీనులు, తెలివితేలివారు, ఉద్రిక్తస్వభావులు, విపరీత మనస్కులు, నిష్క్రియాపరులు అనే అరిగిపోయిన భావాలనే ప్రచారంచేస్తూ, కేవలం భార్య, తల్లి, గృహిణిగా మాత్రమే శ్రీని పరిచయంచేస్తూ ఇతర గ్రామీణ శ్రీలు నిర్బహిస్తున్న పాత్రను పూర్తిగా మరుగు పరుస్తూ శ్రీలపట్ల వివక్ష, వక్రీకరణలతో కూడిన సెక్సిస్టు దృక్పథాన్ని ప్రతిబింబిస్తున్నాయని ఈ పరిశోధనలు ప్రచారసాధనాల దోషాలను ఎత్తిచూపాయి. ప్రచారసాధనాల్లో శ్రీల పక్రపూరిత చిత్రీకరణకు వ్యతిరేకంగా గత పదినంవత్సరాలకుపైగా గణనీయమైన కృషిచేస్తున్న శ్రీమతి కమలాబాసిన్ సఘాదకత్వంలో ప్రచురించిన “శ్రీలు - ప్రచారసాధనాలు” అన్న పుస్తకానికి ఆమె రాసిన ముందుమాటలోని కొన్ని వాక్యాలు ఇక్కడ ఉదహరించడం సందర్భోచితంగా సమయానుకూలంగా ఉంటుంది. ప్రచారసాధనాలు సమకాలీన వాస్తవికతను ప్రతిబింబిస్తాయని, వాటిని సమర్థించేవారు వాదిస్తుంటారు. కానీ ఇది కొంతవరకే నిజం. సామాజిక వాస్తవికతకు ప్రచారసాధనాలకు రెండురకాల



సంబంధం ఉంటుంది. ఒక విధంగా ప్రచారసాధనాలు సమాజంలో ఉనికిలో ఉన్న విషయాలనే ప్రతిబింబిస్తాయి. కానీ మరోప్రక్క ఎన్నుకున్న విషయాలనే ప్రతిబింబించడం లేదా ప్రకటించడంద్వారా ప్రచారసాధనాలు సామాజిక వాస్తవికతను ప్రభావితంచేస్తాయి. వాఙ్మయించడంలోనూ, ప్రకటించే పద్ధతిలోనూ ప్రచారసాధనాలు ప్రకటించదలచుకున్న స్వంత సామాజిక వాస్తవికతనే ప్రచారం చేస్తాయి. అంతేకాదు సామాజిక వాస్తవికతను వక్రీకరించి ప్రకటించడం ద్వారా స్వంత విలువలను దృక్పథాలను ప్రచారసాధనాలు ప్రజలపై రుద్దుతాయి. ఈవిధంగా ప్రచారసాధనాలు స్త్రీలు నిర్వహిస్తున్న అనేక రకాల పాత్రలను వక్రీకరించి పురుషులు స్త్రీలకంటే గొప్పవాళ్ళు అనే దృక్పథాన్నే ఎల్ల వేళలా కలిగిఉంటున్నాయి. ఇందుకు ఉదాహరణగా అనేక విషయాలు చెప్పవచ్చు. పిల్లలను కనడం, పెంచడం, గృహనిర్వహణ మొదలైన పనులే కాకుండా ప్రపంచంలోని మొత్తం పనుల్లో యాభై శాతం పనులు, ప్రపంచంలో ఉత్పత్తి అవుతున్న ఆహారంలో సగం ఆహార ఉత్పత్తి మహిళల చేతులమీదుగానే జరుగుతుండగా ప్రచారసాధనాలు ఈ అంశాలను పట్టించుకోకపోవడం, ప్రసూతి సెలవు, శిశుసంరక్షణాలయాలు వంటి ఉద్యోగసమస్యలకు గుర్తింపు ఇవ్వకుండా స్త్రీలపై జరుగుతున్న వివిధరకాల అత్యాచారాలకు సంబంధించిన వార్తలను అత్యంత ప్రాధాన్యమిచ్చి సెన్సేషనలైజ్ చేసి ప్రకటించడం గమనించవచ్చు. ఈ అననుకూల అంశాలు ఉన్నప్పటికీ కూడా పత్రికల్లో పనిచేస్తున్న జర్నలిస్టులకు ముఖ్యంగా పైస్థానాల్లో వున్న జర్నలిస్టులకు నిజంగా స్త్రీ సమస్యపట్ల సానుభూతి ఉన్నట్లయితే ఈ సమస్యను పత్రికల్లో ప్రతిబింబించడంలో సంబంధించి కొంత అనుకూల ప్రయోజనాలు సాధించవచ్చు. ఆయా సంస్థల ప్రయోజనాలు విధానాల పరిమితులకు లోబడి అయినప్పటికీ సంపాదకులు, బ్యూరోల చీఫ్లకు కొంత పలుకుబడి, ఆధిక్యత ఉంటుంది కానీ సమస్య పట్ల నిజమైన సానుభూతి ఉన్నట్లయితే ఎంతో కొంత మేరకు పీటికి సరియైన ప్రాతినిధ్యం కల్పించవచ్చు. పైస్థాయిల్లో వున్న సహాయ సహకారాలతో సమస్యపట్ల నిబద్ధత చిత్తశుద్ధి వున్న క్రిందిస్థాయి జర్నలిస్టులు కూడా ఈ విషయంలో ప్రయోజనకరమైన పాత్రను నిర్వహించడం సాధ్యమే.

“పత్రికలు - స్త్రీలు - మారుతున్న పాత్ర” అనే ప్రస్తుత చర్చాంశాన్ని కూడా పైన పేర్కొన్న నేపథ్యంలోనే తులనాత్మకంగా విశ్లేషించి చర్చించి అర్థంచేసుకోవాల్సి వుంటుంది. అప్పుడే సమస్య మొక్క వాస్తవ కారణాలను



సరిగా అర్థంచేసుకోవడం, సరియైన పరిష్కార విధానాలు రూపొందించుకోవడం సాధ్యమవుతుంది.

ఇంతవరకు పేర్కొన్నట్లుగానే శ్రీలతోసహా పీడితప్రజల అధ్యున్నతి సమానత్వాన్ని చిత్తశుద్ధితో ఆకాంక్షించే నిబద్ధులైన జర్నలిస్టులు కూడా కొంత వరకు సమస్యలను ప్రతిబింబించడంలో అనుకూల పాత్ర వహించడం సాధ్యమవుతుంది. పత్రికల యాజమాన్యాలు అధికారంలో వున్న పాలకపక్షానికో లేదా అధికారంకోసం ఘర్షణపడుతున్న పాలకపక్ష (ప్రతిపక్షం) నికో చెందివున్నందున జర్నలిస్టులు ఈ కాస్త “అనుకూల పాత్ర” వహించడాన్ని అనుమతించక పోవచ్చు కూడా. అందువల్ల జర్నలిస్టుల నిబద్ధతకు, సానుభూతికి పత్రికల్లో కొద్ది చోటు మాత్రమే వుండేది. సమస్యలపట్ల ఎంత నిబద్ధత గలిగిన జర్నలిస్టులైనా యాజమాన్యాలు అనుమతించిన స్వేచ్ఛ పరిధిలోనే తాము చేయగలిగింది వుంటుందని గ్రహించాలి.

జాతీయోద్యమానంతరం సుమారు మూడు దశాబ్దాలు ముగిసిన తర్వాత అధికారంకోసం సంఘర్షిస్తున్న పాలకపక్షం (ప్రతిపక్షం) అత్యవసర పరిస్థితి అనుభవాల గుణపాఠంతో అత్యవసర పరిస్థితి ముగిసే ముగియడంతోనే కేవలం స్వప్రయోజనాల దృష్ట్యానే అయినా “నిబద్ధ జర్నలిజాన్ని” భుజిస్తేసుకొని బుజ్జగించడం ప్రారంభించింది. వీరితో పోటాపోటీగా అధికారంలో కొనసాగుతున్న పాలకపక్షం కూడా ఇదే స్వప్రయోజనాలకోసమే “ఈ నిబద్ధ జర్నలిజాన్ని” ఇందులో భాగంగా శ్రీలతోసహా పీడిత ప్రజల పక్షం వహించే జర్నలిజాన్ని లాలించడం మొదలుపెట్టింది. ఫలితంగా శ్రీలు - దళితులు మొదలైన పీడితప్రజల సమస్యలు, పోరాటాలు పత్రికల్లో ప్రముఖంగా చోటుచేసుకోవడం ప్రారంభమయింది. ఇది కొంతవరకు ప్రచారసాధనాల ప్రజాస్వామికీకరణతోడ్పడిందని చెప్పవచ్చు.

అయితే ఈ ప్రజాస్వామికీకరణ క్రమంలో అనేక పరిమితులు, అడ్డంకులు లేకపోలేదు. ఇదే ప్రస్తుత ప్రచారసాధనాలకు ప్రధానంగా పత్రికారంగానికి సంబంధించిన భౌతిక వాస్తవికత. ప్రచారసాధనాల్లో శ్రీ సమస్యలకూడా ఈ భౌతిక వాస్తవికతే వర్తిస్తుంది అందువల్ల క్రమంగా శ్రీల సమస్యలు, వారిపోరాటాలు పత్రికల్లో అంతకంతకూ చోటుచేసుకుంటున్నాయి. అంత సంతృప్తికరంగా పెరగకపోయినప్పటికీ మహిళా జర్నలిస్టుల సంఖ్య కూడా ఇటీవల కొద్ది సంవత్సరాలుగా పెరుగుతూ వస్తున్నది.



ఈ స్థితిలో గత పదిహేను సంవత్సరాలుగా పత్రికారంగంలో పర్మింగ్ జర్నలిస్టుగానూ, సుమారు 18 సంవత్సరాలుగా మహిళా పుద్యమంలోనూ అనుభవం కలిగి గత మూడు సంవత్సరాలుగా రిపోర్టింగ్ లో పనిచేస్తున్నందువల్ల నేను ఇక్కడ రిపోర్టింగ్ లో మహిళల పరిస్థితిని చర్చించడం అవసరమని భావిస్తున్నాను.

కొద్దిమంది పైస్టాయిల్లో వున్న జర్నలిస్టులు తప్ప స్త్రీలను దైలీ రిపోర్టింగ్ లో అంగీకరించేస్థితి ఇంకా మన పత్రికారంగం ముఖ్యంగా స్థానిక భాషా పత్రికారంగం ఎదగలేదు. ప్రచారసాధనాలు మొత్తం సామాజికవ్యవస్థతో సంబంధంలేనివికావు కనుక మన సామాజికవ్యవస్థ ప్రధాన లక్షణాలలో ఒకటైన పితృస్వామ్య భావజాలం పత్రికారంగంలో కూడా బలీయంగానే వుంది. అందువల్ల పత్రికారంగం స్త్రీలను, ముఖ్యంగా దైలీ రిపోర్టింగ్ లో మహిళల వునికిని అంగీకరించదు. అయితే గత పదినెంవత్సరాల మహిళా పుద్యమంలో కార్యకర్తల నిరంతర కృషి, అంతర్జాతీయ మహిళా దళాల్లో స్థానిక మహిళా సంస్థల పుద్యమాల ప్రభావంవల్ల కొంత విస్తృతార్థంలో ప్రచారసాధనాలు ముఖ్యంగా పత్రికలు మహిళల సమస్యలకు, వార్తలకు అంతకంతకు మరింతగా ప్రాధాన్యం యివ్వడమేగాకుండా స్త్రీలను అడిగి మరీ ప్రత్యేక వ్యాసాలు శీర్షికలు రాయించుకుంటున్నాయి. కానీ పత్రికారంగం ఇంకా డెయిలీ రిపోర్టింగ్ లో స్త్రీలను అంగీకరించలేకపోతున్నది. ఈ దోరణి మహిళా రిపోర్టర్లు ఎదగడానికి మాత్రమే కాకుండా దైనందిన వార్తల్లో సమస్యలు చోటుచేసుకోవడం సక్రమంగా ప్రతిబింబించకపోవడం వక్రీకరించడం, అవగాహనలోపంతో ప్రకటించడం వంటి ప్రతికూల దోరణులకు ఆస్కారమిస్తున్నది. కొందరు స్త్రీలకు రిపోర్టింగులో ఉద్యోగాలు ఇస్తున్నప్పటికీ, సూత్రరీత్యా డెయిలీ రిపోర్టింగ్ మహిళల ఉనికికి పత్రికారంగం ఆమోదం లేదు. ఈవిధంగా స్త్రీలని డెయిలీ రిపోర్టింగ్ లో అంగీకరించకపోవడానికి సంబంధించిన సమస్యలు కొంత ఈ రంగం ఆంతరంగికమైనవి, మరికొంత వాటికి ఊహాజనితమైనవేకాక విభిన్న కోణాల్లో ప్రకటితమవుతూ ఉన్నది. డెయిలీ రిపోర్టింగ్ లో మహిళలకు వ్యతిరేకంగా వున్న ఈ అననుకూల పరిస్థితి వల్ల డెయిలీ రిపోర్టింగ్ లో వున్న మహిళలే కాకుండా, స్త్రీలను రిపోర్టింగ్ లోకి తీసుకోవడం పట్ల సానుకూలత కలిగిన నిర్ణయాత్మక స్థాయిల్లోని జర్నలిస్టులకు కూడా ఇబ్బందికరమైన పరిస్థితులు కల్పిస్తుంది. మహిళా రిపోర్టర్లు ఎదుర్కొంటున్న పత్రికారంగ స్వీయాత్మక, భౌతిక, ఊహాజనిత, అంతర్గత, బహిర్గత సమస్యల ప్రభావం మహిళ



లను రిపోర్టింగ్ లో అంగీకరించే నిర్ణయాత్మకస్థాయి, జర్నలిస్టులకు ఇబ్బందులు కల్పిస్తుంది.

వార్తలు సేకరించే చోట్లలోనే కాకుండా స్త్రీలను సమానత్వాన్ని మనసావాచా గుర్తించని సాటి జర్నలిస్టులనుంచి కూడా అనేక ఇబ్బందికరమైన నిరాశాకరమైన, అసౌకర్యమైన, అవమానకరమైన పరిస్థితులను ఎదుర్కొనవలసి ఉంటుంది.

నావిగేషన్ అధికారులు నావికా ప్రదర్శన సందర్భంగా మహిళా రిపోర్టర్లకు ప్రవేశాన్ని నిరాకరించడంపై బొంబాయి మహిళా జర్నలిస్టులు నిరసన ప్రకటించారు. (1989 ఫిబ్రవరి 16 ఇండియన్ పోస్ట్ వార్త) ఇందుకు ప్రధాన కారణం ప్రస్తుత సమాజంలో పత్రికారంగంలోనూ, మొత్తంగా సమాజంలోనూ స్త్రీల విషయంలో లోపభూయిష్టమైన దృక్పథం ప్రధానంగా ఉండడమే. స్త్రీలు కొన్ని పనులకు పనికిరారని ముఖ్యంగా జ్ఞానం అవసరమైన పనులు, నిర్ణీత కాలపరిమితిలో క్రమబద్ధంగా పేగంగా శ్రద్ధగా చేయవలసిన పనులు ఒకచోట స్థిరంగా కూర్చునికాకుండా తిరుగుతూ చేయవలసిన పనులు స్త్రీలు చేయలేరనే విశ్వాసం పత్రికారంగంలోనూ బయట సమాజంలోనూ అత్యధిక శాతం స్త్రీలలోనూ, పురుషుల్లోనూ ఇంకా బలీయంగానే వుంది ఈ విశ్వాసం ఎంత మాత్రం సరియైనది కాదు. ప్రస్తుతం కొందరే అయినా స్త్రీలు దినవారీ రిపోర్టింగ్ లో గణనీయమైన కృషిచేస్తున్నారన్న వాస్తవంతోపాటు, గత పదేళ్ళలో మొత్తంగా రిపోర్టింగ్ లో వస్తున్న ప్రజాస్వామికీకరణలో మహిళా రిపోర్టర్లు, మహిళా ఉద్యమాల పాత్ర ప్రధానమైనది.

[1989 అక్టోబర్ 19-21 లేడీలలో తిరుపతిలో "Women in the Press - The Changing role" అనే అంశంపైన జరిగిన సెమినార్ లో విరసం ప్రతినిధిగా కా॥ రత్నమాల చదివిన "Women Journalists in daily reporting" అనే ప్రసంగ వ్యాసానికి రత్నమాలగారే చేసిన తెలుగు అనువాదం.]

'అరుణతార'కు రచనలు, చందాలు, విరాళాలు పంపవలసిన అడ్రసు

వి. చెంచయ్య

6-5-13, కావలి - 524 201, నెల్లూరు జిల్లా.



## బూర్జువా కోర్టులలో బూర్జువా న్యాయమైనా ఉంటుందా?

—వేముల

'ప్రజాస్వామ్యం'లో కోర్టులపై ప్రజలకు భ్రమలుండడం అతి సహజం కాని మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతాన్ని సృజనాత్మకంగా అర్థంచేసుకొనే వారెవరైనా కోర్టులను 'ఉన్నవాళ్ళకు వూడిగం చేసేవి'గానే భావిస్తారు. ఎందుకనంటే అసమానమైన మానవసంబంధాలు వున్నటువంటి వ్యవస్థలో కోర్టులు అంతర్భాగంగా వున్నంతకాలం వాటి స్వభావంలో పీడితప్రజల పక్షపాతిధోరణి కనపడే అవకాశం వుండదు. ఒకవేళ మచ్చుకు కనపడినా 'అది పరిగణనలోకి తీసుకోదగ్గది' కాదు. కానీ ఈ సమాజం అటువంటివాటినే తీవ్రంగా ప్రచారంచేసి కోర్టులపై ప్రజలకు భ్రమలను పెంచుతుంది, ఈ సందర్భంలోనే రాజ్యానికి ఆణిచివేత బలగం - పోలీసులు, మిలటరీ - గా వుపయోగపడుతున్న వాటికి కోర్టులు చేదోడు వాదోడుగా పనిచేయడం మనం చూస్తూనే వున్నాం. ఇటువంటి ధోరణిలో భాగంగానే మన దేశంలోని అత్యున్నత న్యాయస్థానం ఫిబ్రవరి 1, 1989 వెలువరించిన తీర్పును అర్థంచేసుకోవలసి వుంటుంది.

మార్చి 21, 1984 న హర్యానాలోని భివానిఖేరాకు చెందిన సుమన్ రాణి రవిశంకర్ (19)తో కలిసి తన యింటి నుంచి వెళ్ళిపోయింది. వీరిద్దరూ జమ్మూకు వెళుతుండగా మార్గమధ్యంలోనే (భివానీలో) పత్రంగేటు పోలీసుపోస్టుకు చెందిన యిద్దరు పోలీసులు వీరిని అటకాయించారు. వీరిద్దరిని రాత్రి 11-30 గం||ల సమయంలో కస్టడీలోకి తీసుకొని విడివిడిగా పెల్స్ లో వుంచారు. ఈ యిద్దరు పోలీసులు సుమన్ రాణిని 'రక్షణ నిలయం'లోనే చెరిచారు. ఆ రువాత అదే స్టేషన్ కు చెందిన ప్రతాప్ సింగ్ అనే పోలీసు జోక్యం చేసుకొని ఆ జంటను కోర్టులో ప్రవేశ పెట్టమని లేదా వదలివేయమని ఆ యిద్దరు పోలీసులకు చెప్పడం జరిగింది. దానితో ఆ జంటను యిద్దరు పోలీసులు రైల్వే స్టేషన్ దాకా తీసుకువచ్చి, వారిని భివానీ పట్టణం వదలివెళ్ళమని ఆదేశించారు. ఆ జంట మార్చి 23 న జమ్మూ చేరుకున్నారు. ఇంతలో సుమన్ రాణి కుటుంబం, ఆమె ఆచూకీని గురించి పోలీసులకు ఫిర్యాదు చేయడంతో ఆ జంటను జమ్మూలో పట్టుకొని యింటికి తీసుకొచ్చారు. అప్పుడు తనపై జరిగిన మానభంగాన్ని సుమన్ రాణి వివరించింది. 28-3-84న కోర్టులో కేసువేశారు.



నేరశిక్షాస్మృతి (IPC) సెక్షన్ 376 ప్రకారం మానభంగానికి శిక్ష: “ఎవరు మానభంగానికి పాల్పడినా జీవితభైదుగా శిక్షవేయాలి. లేదా భైదుగా శిక్షవిధిస్తూ దాని కాలాన్ని 10 సం॥రాల (పది సం॥రాల) వరకు పొడిగించాలి మరియు జరిమానా విధించాలి. 12 సం॥రాలు తక్కువగాకుండా వుండి, తన స్వంత భార్యనే మానభంగానికి గురిచేస్తే అటువంటప్పుడు భైదుగా శిక్షవిధిస్తూ రెండు సం॥రాల వరకూ దాని కాలాన్ని పొడిగించాలి లేదా జరిమానా విధించాలి లేదా జరిమానా, శిక్ష రెండూ విధించాలి”.

పోలీసు సంరక్షణలో మానభం జరిగితే (Custodial rape) కనీసం పది సం॥రాలు కఠినకారాగార శిక్ష (Rigorous Imprisonment) విధించాలని 1983 లో నేరశిక్షాస్మృతికి సవరణచేశారు. ఈ సవరణ 1978 లో సంచలనం సృష్టించిన తుకారాం మాధురా కేసు ఫలితంగా వచ్చింది. (ఈ కేసులో పోలీసు తన రక్షణలో వున్న అమ్మాయిని చెరిచాడు). ఈ సవరణ ప్రకారం పోలీసు కస్టడీలో వున్నపుడు శ్రీపై అత్యాచారం జరిగితే, అది శ్రీ అంగీకారం లేకుండానే జరిగినట్టుగా కోర్టు భావించితీరాలి. కాబట్టి యిక్కడ శ్రీ శీలానికి సంబంధించిన ప్రశ్న కోర్టువారికి అనవసరం. అందులో భాగంగానే సుమన్రాణ్ కేసులో సెషన్స్ కోర్టు, పోలీసు ప్రతాప్సింగ్ యిచ్చిన సాక్ష్యాధారాల సహాయంతో మానభంగానికి పాల్పడిన యిద్దరు పోలీసులకు పది సం॥రాలు కఠినకారాగార శిక్షను (IPC Section 376) విధించింది. దీనినే హైకోర్టు కూడా ధృవపరచింది.

కాని సుప్రీంకోర్టు మాత్రం జస్టిస్. బి.సి. రే, యన్.ఆర్. పాండియన్ నాయకత్వంలో యిద్దరు పోలీసులకు విధించిన కఠినకారాగారశిక్షను పది సం॥రాల నుంచి ఐదు సం॥రాలకు తగ్గిస్తూ తీర్పునిచ్చింది. ఈ శిక్షను తగ్గించడానికి గల కారణాలను చెప్పేటప్పుడు, నేరశిక్షాస్మృతిని పక్కకుపెట్టి, తమ మనస్తత్వాన్ని బట్టి (కోర్టు పరిభాషలో అది జడ్జిల విచక్షణాధికారం కావచ్చు. కాని అదైనా హేతుబద్ధంగా వుండాలి కదా!) నేరాన్ని అంచనా వేశారు. శిక్షను తగ్గించడానికి, సుమన్రాణ్ శీలం ప్రశ్నించదగినదిగాను Questionable Character) మరియు పురుషులకు తేలికగా లొంగిపోయే స్వభావం గలదిగాను (easy virtue) వుండడమే కారణంగా చెప్పారు.

గతంలో ఎన్నడూ ఈవిధమైన కారణాలతో, యింత అమానుషమైన రీతిలో శ్రీలకు సంబంధించి తీర్పు యివ్వలేదు. ఈ తీర్పుతో పోలీసుల విచ్ఛల



విడితనం మరింత ఎక్కువవుతుంది. అంతంతమాత్రంగా శ్రీలకు లభిస్తున్న భద్రత కూడా కరువవుతుంది.

ఈ తీర్పును న్యాయశాస్త్ర నిపుణులే తీవ్రంగా దుయ్యబట్టారు. వారి ప్రకారం నిందితులు నిర్దోషులు కాదని ఒకసారి సుప్రీంకోర్టు భావించినపుడు, అంటే నేరం చేశారని (దోషులని) గుర్తించినపుడు, ఇంకా వివరంగా చెప్పకోవాలంటే, బాధితురాలు - సుమన్ రాణి - అంగీకారం లేకుండానే బలవంతంగా లైంగిక తృష్ణను నిందితులు తీర్చుకున్నపుడు, దానిని మానభంగ నేరంగా గుర్తించి శిక్షించాల్సినపుడు - కేవలం 'శీలం' కలిగిన శ్రీలే మానభంగానికి గురిఅవుతారని చెప్పడంలో అర్థం లేదు.

ఈ కేసులో నిందితులైన పోలీసుల తరపున వాదించిన లాయర్ చాలా శ్రమతో చేయించిన వైద్యపరీక్ష ఫలితాలను ఆధారం చేసుకొని, బాధితురాలు శారీరక సుఖాలకు అలవాటుపడిందని వాదించారు. తన వాదనను ముగిస్తూ, ఆమెకు స్నేహితుడు వుండడం వలన ఆమె 'శీలం ప్రశ్నించదగినదిగాను, తేలికగా పురుషులకు లొంగిపోయే స్వభావంతో, కామంతో కూడిన ప్రవర్తన కలిగినటువంటిదిగా' వర్ణించారు. ఈ వాదనతో ఏకీభవిస్తూ న్యాయమూర్తులిరువురూ పై వాక్యాలనే తమ తీర్పులో పేర్కొన్నారు. ఆ తీర్పు సంక్షిప్తంగా ఈ క్రింది విధంగా వుంది : ఈ రాజ్యం నుంచి, ఈ రాజ్యానికుండే చట్టాల ద్వారా రక్షణ, న్యాయం శ్రీ కోరేటట్లయితే తన కన్నెరికాన్ని పదిలంగా వుంచుకోవాలి.

ఈవిధమైన తీర్పు రావడానికి కారకులెవరోకాదు, ఎంతో సామాజిక చైతన్యం వుందని అనుకుంటున్న ఢిల్లీ లోని పౌరహక్కులసంఘం అధ్యక్షుడుగా వుంటున్న (PUDR) గోవింద్ ముఖోతీ.

ప్రజాధనంతో పనిచేస్తున్న పోలీసులు, ప్రజలకు భద్రత కల్పించాల్సిన పోలీసులు తమ 'రక్షణ నిలయం'లో విరాధారంగా వున్న ఒక శ్రీపై (ఆమె వ్యభిచారి కావచ్చు. ఆమెకు అనేక మందితో సంబంధం వుండవచ్చు - అది ఆమె వ్యక్తిగతమైనది) ఆమెకున్న బలహీనతల పేరుతో, ఆ సందర్భంలో ఆమె యిష్టానికి వ్యతిరేకంగా మానభంగానికి పాల్పడితే అది శ్రీ స్వేచ్ఛపై, శ్రీ శరీరంపై, శ్రీ మనస్సుపై అధికార యంత్రాంగం జరిపిన దాడిగా భావించవలసిందిపోయి, పోలీసుల తరపున వాదిస్తూ, ఒక శ్రీ శీలాన్ని వైద్యపరీక్షలతో ఋజువుపరచి, అధికార యంత్రాంగాన్ని తన వాదనలో వెనకేసుకురావడంలో పౌరహక్కుల నాయకుడుగా ముఖోతీ ఉద్దేశ్యమేమిటి? తన సంఘ సభ్యులు,



## సాహిత్యంలో ప్రమాణాలు

—వెల్చేరు నారాయణరావు

“షేక్స్పియర్ కి, తనకి ఉన్న కవితా సామర్థ్యంలో ఏమీ తీసిపోని ఒక చెల్లెలో ఆక్కో ఉందనుకోండి ఆవిడ ఏమయిందేది?” అని ప్రశ్న అడిగింది వర్జీనియా వుల్ఫ్.

విక్టోరియా రాణి కాలపు ఇంగ్లండులో స్త్రీలకి చదువుకునే అవకాశాలూ, రచనలు చేసే పరిస్థితులూ, ఆ రచనల్ని పదిమంది ముందూ పెట్టే వసతులూ ఉండేవికావు కాబట్టి, అలాంటి వాళ్ళెవరూ రచనలు, సమర్థత పున్నా చేసి రాణించలేకపోయారని చెప్పడానికి ఒక బలమైన మార్గంగా ఈ ప్రశ్న అడిగింది వర్జీనియా వుల్ఫ్. దాదాపుగా అలాంటి ప్రశ్న తెలుగు సాహిత్యానికి సంబంధించినంతవరకూ నేను అడుగుదామనుకుంటున్నాను.

“నన్నయ్య మహాభారతం మొదలుపెట్టగానే అతన్ని తీసికెళ్ళి, నాలుగు తన్ని జైల్లోపడేశారనుకోండి. తిక్కన్న సంస్కృతం నేర్చుకుంటాననగానే,

దేశంలోని యితర పౌరహక్కుల సంఘాలు, మహిళా సంఘాలు ఎక్కడికక్కడ తీర్పును ఖండించడంతో విధిలేని పరిస్థితులలో క్షమాపణ చెప్పారు. PUDR నుంచి హుందాగా తొలగిపోయారు. అంటే పౌరహక్కుల సంఘాలలో అనుభవం సంపాదించిన నాయకుల నుంచి కార్యకర్తలవరకు రాజ్యస్వభావాన్ని, అధికార యంత్రాంగాన్ని యింకా సానుభూతితో అర్థంచేసుకునేవారున్నారని భావించవలసి వుంది. ఈ ధోరణి భవిష్యత్తులో పౌరహక్కుల ఉద్యమానికి ప్రమాదకరమైనదిగా పరిణమించవచ్చు.

ఈ రాజ్యం యొక్క చట్టాలు, అధికార యంత్రాంగం ఏ విధంగా బూటక స్వభావాన్ని కలిగివున్నాయో విశ్లేషించి వివరించడంద్వారా, కోర్టులు ఏ విధంగా పాలకులకు, ధనికవర్గానికి పరిమితమైపోతున్నాయో ఋజువుపరచడంద్వారా, పార్లమెంటు అధికార యంత్రాంగం, కోర్టులు కొన్ని సందర్భాల్లో ప్రజాశాస్త్రప్రాయాన్ని, ప్రజల నిరసనను, ప్రజాఉద్యమాలను అణచివేయడంలో ఏ విధంగా ఏకమై పనిచేస్తున్నాయో ప్రజలకు వివరించడంద్వారా పౌరహక్కుల సంఘం కర్తవ్యం కొంతవరకు పరిపూర్ణమవుతుంది అప్పుడే బూర్జువాచట్టాలపై, పాశ్చాత్యప్రజాస్వామ్య విలువలపై కుహనా మేధావులు పెంచుకున్న మోజును, భ్రమలను తొలగించి వారిలో సరియైన అవగాహనను కలిగించగలం.



వాడి పీక నులిమి గొంతు పెగలకుండా చేశారనుకోండి. ఎర్రాప్రగడ రాసిన పుస్తకాలు బయటికిరాగానే, ఆ తాటాకు పుస్తకాలు ఉన్నపకాన తీసికెళ్ళి మంటల్లో పడేశారనుకోండి తెలుగులో కవిత్వయం ఏమైవుండేది, మహాభారతం ఏమైవుండేది”.

వర్జీనియాపుల్ప్ అడిగిన ఆ ప్రశ్న వల్ల, పాశ్చాత్య సాహిత్య చరిత్రలో అడవాళ్ళ రచనలు ఎక్కువగా లేకపోవడానికి కారణం బలంగా ఊహాకి అందుతుంది. ఇప్పుడు నేనడుగుతున్న ఈ ప్రశ్న వల్ల తెలుగుసాహిత్య చరిత్రలో బ్రాహ్మణధర్మాన్నీ, వైదికభావజాలాన్నీ, రాచరికవ్యవస్థనీ ఇంకా ఈ దరిమిలా అగ్రకులాల ఆధిపత్యాన్నీ ప్రతిపాదించి ప్రశంసించే సద్రచనలే, సత్కావ్యాలే 11వ శతాబ్ది నుండి 20వ శతాబ్ది తొలిరోజులవరకూ నిలిచివుండడానికి కారణం బోధపడుతుంది.

సాహిత్యచరిత్ర అంటే, సమాజంలో పైచేయిగా ఉన్నవాళ్ళు నిర్మించిన సాహిత్యచరిత్ర, అలా పైచేయిగా లేనివాళ్ళు అసలు చదువుకునే అవకాశాలే వుండవు. ఒకవేళ ఉండేబో, వాళ్ళు సాహిత్యం అని చెప్పడానికి తగినది రాయడానికి కావల్సిన అవకాశాలు, వెసులుబాట్లు ఉండవు. అవన్నీ ఎలాగో అలాగ సాధించుకుని కష్టపడి, ఒకరో, కొందరో సాహిత్య ప్రమాణాలని తమ కాలంలో అంగీకరించబడినస్థాయికి ఎదిగి పుస్తకాలు రాసినా, వాటిని అప్పటి అధికారవర్గాలు, ప్రభుత్వాలు బతకనివ్వవు.

ఇంతవరకు, ప్రపంచ సాహిత్యంలో ఎక్కడా స్పష్టంగా ఈ ప్రశ్న అడగబడలేదు. సాహిత్యచరిత్రకారులందరూ ఉన్న పుస్తకాల కథలు రాశారు, వాటి గుణగణాలను చర్చించారు, సిద్ధాంతాలను చేశారు. కొంత మార్క్సిస్టు చరిత్రకారులైతే, అప్పటి ఆ పుస్తకాలు ఆ కాలపు బలీయవర్గపు భావజాలాన్ని ఎలా ప్రతిఫలిస్తాయో కొండొకచో ప్రశ్నిస్తాయో వివరించారు. కాని, అణచివేయబడ్డ వర్గాలకి ఏ రకమైన సాహిత్యం వుంది, ఆ సాహిత్యం ఎన్ని రూపాలుగా, ఏయే కాలాలలో అణచివేయబడిందీ, అనే విషయం బయటికి వచ్చే పద్ధతిలో సాహిత్యపు ప్రశ్న ఎవరూ వేసుకోలేదు.

“సామాన్య ప్రజల చరిత్ర కావాలి” అని అడగ్గలిగేం గాని, అణచి వేయబడ్డ ఆ ప్రజల కళారూపాల గురించి ప్రశ్న అడగడానికి మనకు అవకాశం లేకపోయింది. ఇందుకు కారణం లేనిదాని గురించి ప్రశ్నించడం ఎలాగా అనే సందేహం. షేక్స్పియర్ కి అక్కో, చెల్లెల్లో లేదు. అంచేత అవిడ ఉండివుంటే,



అమె ఏమయివుండేది అని ప్రశ్న వెయ్యాలని మనకి చట్టదు. అలాగే అక్షరాలు రాని సామాన్య ప్రజలు, వాళ్ళు చిరపున నిలబడి రాసిన రచయితలు, ఫలానా వాళ్ళు వున్నారని తెలిస్తే, వాళ్ళ పుస్తకాలు వుంటే, వాటిని గురించి అడగడం వీలయివుండేది. అలాంటి రచయితలు లేరుకదా? ఉన్న గొప్ప రచయితలు, నన్నయలూ తిక్కనలూ, పేక్స్ పియర్లు శ్రీనాథులే కదా? మామూలు ప్రజల్లోంచి మామూలు ప్రజల గురించి రాసిన గొప్ప కళాఖండాలు ఏమైనావుంటే చూపించండి అని తేలికగా వర్గస్వామ్యపు భావజాలానికి కాపలాకాసే సాహిత్య సిద్ధాంతాలు అడగడానికి కూడా ఇందుకే వీలయింది. అంతకన్న ఒక అడుగు ముందుకు వెళ్ళి, గొప్ప సాహిత్యం ఏదైనా పదికాలాలపాటు నిలుస్తుందనీ, అలా నిలవనిది గొప్ప సాహిత్యం కాదు కాబట్టి, అలాంటి సాహిత్యం పోయింటుందనీ, మనకు నన్నయలూ, తిక్కనలూ గొప్ప రచయితలు కాబట్టి నిలిచారనీ, ఇంకొక ప్రతిపాదనకూడా సాహిత్యశాస్త్ర సిద్ధాంతంలో చెయ్యడానికి వీలయింది.

ఇప్పటి సాహిత్య చరిత్రల స్వరూపాన్నీ స్వభావాన్నీ ప్రశ్నించడానికి కలకాలం నిలిచేదే గొప్ప సాహిత్యమని చెప్పే సాహిత్యశాస్త్ర సిద్ధాంతపు సామాజికతత్వాన్ని ప్రశ్నించడానికి తెలుగుసాహిత్య చరిత్రలో ఇప్పుడు మన కొక గొప్ప అవకాశం దొరికింది. ఇరవై ఏళ్ళ విరసం సాహిత్యచరిత్ర ఆ అవకాశాన్ని మనకిస్తుంది.

ఈ ఇరవై ఏళ్ళలో విప్లవకవులుగా నిల్చినవాళ్ళెవరు? వాళ్ళలో సాహిత్య కారులుగా గుర్తింపబడి అందరికీ ఇష్టం ఉన్నా లేకపోయినా నిలబడగల్గిన వాళ్ళెవరు? అలా వాళ్ళు నిలబడ్డానికి ఏయే కారణాలు దోహదం చేశాయి?

ఈ ఇరవై ఏళ్ళలో, విప్లవకవులు కాబట్టి, ఎన్కౌంటర్ల పేరుతో హత్యలకు గురైన వాళ్ళెంతమంది? వాళ్ళు హత్యచేయబడేనాటికి కవులుగా రచయితలుగా వాళ్ళ ఎదుగుదల ఏ స్థితిలో వుంది? వాళ్ళు మరో పదికాలాలపాటు బతికుంటే సాహిత్యకారులుగా ఏస్థాయికి ఎదిగుండేవాళ్ళు? విరసంలో సభ్యులైన కారణంగానూ, విరసం అనుసరిస్తున్న రాజకీయపంథాపట్ల అధిమానం వున్న కారణంగానూ, పోలీసులూ ప్రభుత్వమూ పెట్టే రకరకాల ఇబ్బందులకి గురైన వాళ్ళెవరు? వాళ్ళు రాసిన రచనలు ఇంకా ఏమైనా మిగిలివున్నాయా? కనీసం అసంపూర్ణ రచనలైనా వున్నాయా? ప్రభుత్వం కేసులు పెట్టిన వాళ్ళలో రచయితలు ఎంతమంది? జైళ్ళలో ఉన్నరోజుల్లో కోర్టులచుట్టూ తిరుగుతున్న రోజుల్లో, వారికి రచనలు చేయడానికిగాని, సాహిత్యంలో జరుగుతున్న ఇతర



మార్పులు తెలుసుకోవడానికిగాని, తమ రచనలు ప్రకటించుకోడానికిగాని అవకాశాలు ఎన్ని వుండేవి?

హత్యలూ, జైళ్ళూ, నిషేధాలూ ఇలా వుండగా, ఇంకొక పక్క ఎంత మంది చవకదారు రచయితలకి, మధ్యరకం రచయితలకి అధికారవర్గం, దాని కోసం పనిచేసే సాహిత్య సంస్థలు అకాడెమీ అవార్డులూ, జ్ఞానపీఠ బహుమానాలూ ఇచ్చి, సవాలక్ష చిల్లరసంస్థల్లో సభ్యత్వాలూ, ఉద్యోగాలూ ఇచ్చి తన కొమ్ము కాయించుకుంది. సాహిత్యంలో వాళ్ళే చెప్పుకోదగ్గ కృషి చేస్తున్నారని రకరకాలుగా ప్రజలకి చెప్పి, 'సాహిత్యం' అంటే ఇంతవరకూ వున్నటువంటి అభిప్రాయాన్ని ఎంత చాకచక్యంగా కొనసాగించింది?

సాహిత్యచరిత్ర యొక్క స్వరూపానికి ఇంత విపులంగా రుజువులతో, సాక్ష్యాలతో, సమాచారంతో సరయిన అర్థాన్ని చెప్పే అవకాశం తెలుగుసాహిత్య చరిత్రలో మొదటిసారిగా మనకు దొరికింది. అణిచివేయబడ్డ వర్గాలవారికి సాహిత్యం వుంది, వాళ్ళ సాహిత్యానికి ఒక చరిత్ర వుంది, దాన్ని ఎదగనివ్వక పోవడం వల్ల, ఫలానా ఫలానా రూపాల్లో అది ఆగిపోయింది. ప్రత్యామ్నాయ మార్గాల్లో ఆ సాహిత్యం, అవకాశం వున్న పరిస్థితులన్నిటినీ వినియోగించుకుని ప్రబలంగా ఎదిగింది. అలాంటి సాహిత్యం, అధికారవర్గంవారు ప్రామాణికమని భావించే సాహిత్యచరిత్రలో భాగం కాకపోవడానికి, వాళ్ళు ఏర్పరుచుకున్న ప్రమాణాలు కారణం. ఆ ప్రమాణాలు మార్చి, సాహిత్యచరిత్రలో అణిచివేయబడ్డ ప్రజల సాహిత్యానికి సాధికారమైన చోటు ఏర్పరచాలి అని మనం బలంగా చెప్పాలి.

నారాయణరెడ్డికి లక్షరూపాయల జ్ఞానపీఠం అవార్డు వస్తుంది. గద్దర్ తల మీద లక్షరూపాయల రివార్డు ప్రకటించబడుతుంది. కొన్నాళ్ళతర్వాత "ప్రామాణిక" తెలుగుసాహిత్య చరిత్రలో నారాయణరెడ్డిని గురించి రాయబడుతుంది. గద్దర్ పేరు విస్మరించబడుతుంది.

ఈ పొరపాటుకు తావివ్వకుండా ప్రజల సాహిత్యానికి సరయిన స్థానం కల్పించి, సాహిత్యచరిత్ర సిద్ధాంతాలని, రుజువులతో సాక్ష్యాలతో సాధికారికంగా సవరించడానికి ఇప్పుడు మనకో అవకాశం కలిగింది. అందుకు అవసరమైన అన్ని వివరాలనూ, సాక్ష్యాలనూ భద్రపరచడంమూలంగానూ, మనం ఈ అవకాశాన్ని వినియోగించుకోవాలి.

[1990 జనవరి 11, 12, 13 తేదీలలో 20 ఏళ్ళ విరసం మహాసభలకు వెళ్ళేరు పంపిన సందేశం పూర్తిపాఠం.]



# పాలకులు పాతిపెట్టే సత్యాల్ని తవ్వితీసి పోరాట చరిత్రల్ని పదిలపర్చడమే నిజమైన సత్యాన్వేషణ

—“కళింగుడు”

అశ్రీరియాలో పుట్టి క్యూబాలో విప్లవానికి విజయవంతంగా నాయకత్వం వహించి అక్కడ విప్లవ ప్రభుత్వంలో కూడా ప్రముఖ పాత్ర వహించిన గువేరా ఆపిమ్మట బొలీవియాలో విప్లవం నడపడానికి తరలిపోయి అక్కడ స్వయంగా గెరిల్లా పోరాటాన్ని నడిపారు.

అంకిత భావం గల అత్యంత సాహసవంతులైన గెరిల్లాయోధులు కొద్ది మంది పూనుకుంటే గెరిల్లాయుద్ధాన్ని విజయవంతంగా నిర్వహించి విప్లవాన్ని విజయవంతంచేయవచ్చుననే తన నమ్మకాన్ని గువేరా బొలీవియాలో ప్రత్యక్షంగా అమలుజరిపి ఆ ప్రయోగంలోనే అనువులర్పించారు.

గువేరా నాయకత్వంలో బొలీవియాలో గెరిల్లాపోరాటం కొద్దిమాసాలు మాత్రమే జరిగి సైనికంగా అణచివేయబడింది. బొలీవియా మధ్యఅమెరికాలో ఒక చిన్న దేశం. మన దేశంలో ఒక చిన్న రాష్ట్రంపాటి వైశాల్యంకూడా వుండదు. చాలా వెనకబడ్డ వ్యవసాయిక దేశం. అక్కడ ప్రభుత్వం ప్రత్యక్షంగా అమెరికా మద్దతుతోనే మనగలుగుతుంది. అలాంటిచోట సాధనసంపత్తులన్నీ బయటి నుండే సమీకరించుకుని గెరిల్లాయోధులూ నాయకత్వమూ కూడా విదేశం నుండే వెళ్ళి అక్కడి కొండలు గుట్టలు ఆసరాచేసుకుని గెరిల్లాయుద్ధం ప్రారంభించారు. ప్లాను ప్రకారం ముందుగా గెరిల్లాస్థాపరాలు ఏర్పాటుచేసుకొని దళసభ్యుల్ని దొరికినకాడికి రిక్యూట్ చేసికుని పోరాటం ప్రారంభించారు. కొద్ది మాసాలు మాత్రం నిలదొక్కుకొని, వేళ్ళమీద లెక్కపెట్టగలిగే కొద్ది పోరాటాలు మాత్రం చేసి మిలిటరీ బలగంచేతిలో ఓడిపోయి అంతరించిపోయారు. ఇలా అర్థాంతరంగా విషాదంగా ముగిసిపోయినా యీ సాహసిక ప్రయత్నం ఎన్నెన్నో పాఠాల నందించి పుత్రేజాన్ని నింపగల గొప్ప అనుభవంగా మాత్రం నిలిచిపోయింది. సామ్రాజ్యవాద వ్యతిరేక విప్లవ దీక్షకూ సాహసానికీ గెరిల్లాపోరాటానికీ ఒక సంకేతంగా గువేరా గుర్తుండిపోతారు.

బొలీవియాలో గువేరా కథను యిద్దరు జర్నలిస్టులు స్పానిష్ భాషలో యిరవయ్యేళ్ళ కిందటే చక్కని చిన్నపుస్తకంగా రాశారు. “ద గ్రేట్ రిజెల్ చి గువేరా ఇన్ బొలీవియా” అనే పేరుతో యీ పుస్తకం ఇంగ్లీషులో 1969లోనే అచ్చయింది.

ఈ పుస్తకం సాహిత్య విలువలకోసమో ఒక రాజకీయ సిద్ధాంతాన్ని సమర్థించడం లేదా పూర్వపక్షం చేయడానికో యిది రాయడంలేదని రచయితలు ముందుమాటలో అంటారు. అయితే యిందులో విప్లవ పక్షపాతం కాకున్నా కనీసం విప్లవాభిమానం నిండుగావున్న నిజాయితీ, లేదా రచయితల మాటల్లో చెప్పాలంటే గత్యంపట్ల న్యాయంపట్ల తిరుగులేని ఆకాంక్ష ప్రతి వాక్యంలోనూ స్పష్టంగా కానవస్తుంది. అమెరికా సామ్రాజ్యవాదంపై ఎడతెగని అసహ్యం కనీ, ప్రగాఢమైన లాటిన్ అమెరికన్ జాతీయ భావం యీ పుస్తకంలో ఆద్యంతం కొట్టివచ్చినట్లు కనిపిస్తాయి.

1967లో బొలీవియాలో గెరిల్లా కేంద్రాన్ని నెలకొల్పి గువేరా అక్కడ నిర్వహించిన రాజకీయ సైనిక కార్యకలాపాలనూ ఆ కేంద్రం అధ్యర్థంలో జరిపిన గెరిల్లాదాడుల్నీ అది జరిగిన క్రమంలోనే పునర్నిర్మించి చాలా ఆసక్తి కరంగా చెప్పారు.

కథకు ప్రవేశికగా బొలీవియా చరిత్ర గువేరా పుట్టుపూర్వోత్తరాలు క్యూబాలో ఆయన పాత్ర స్థూలంగా తడివారు.

గెరిల్లాలకు బొలీవియా సైన్యానికి మధ్య జరిగిన అయిదారు సాయుధ ఘర్షణల్ని స్థలకాలాలతోసహా అవి జరిగిన క్రమంలోనే వర్ణించిచెప్పారు మేపు దగ్గరుంచుకుని పెర్రెయిడ్ అర్థంచేసుకొంటూ చదివితే గెరిల్లా చర్యలకు సంబంధించిన పాఠాలు తీసుకోగలిగేటంత లోతుగా వివరించారు.

ఆయా ఘటనలు జరుగుతూవుండగా ఆనాడే పేపర్లలో వచ్చిన వార్తలు కథలు ప్రభుత్వ ప్రకటనలు ఆనాడు ప్రజల్లో ప్రచారం పొందిన రూపర్లు వగైరా ఎన్నో వనరుల్ని తవ్వితీసి అందులో సంబంధం వుండిన ఎందరో అధికార అనధికార వ్యక్తుల్ని యింటర్వ్యూలుచేసి దొరికిన సమాచారమంతా జేరీజు వేసి యీ కథను పునర్నిర్మించారు. ఫోటోఫీచరుకు వుండే బలంతోపాటు గడ్డునేలను ంవ్వి మంచిసీరు పైకి తెచ్చినట్లు లోతైన ప్రభావంకలిగించే సుగుణం కూడా పున్న రచన పొగడ్తలు తిట్లు లేకుండా అతిశయోక్తులు పదాడం బరమూ లేకుండా నిజాన్ని సూటిగా ఆవిష్కరించగలిగితే రచన ఎంత బలంగా వుంటుందో యీ చిన్న పుస్తకం చూస్తే తెలుస్తుంది.



బొలీవియాలో యీ తిరుగుబాటు ఓడిపోవడానికి ఒక ముఖ్యకారణం రైతుల మద్దతు లేకపోవడమే. పుస్తకం అంతటా ఆ సంగతి దాపరికంలేకుండా కనపడుతూనేవుంటుంది. ఈ విషయంలో గెరిల్లాలకు ఎంత కోరికవున్నా చారికృషి మాత్రం అందుకు తగ్గట్టు లేకపోవడమే యీ వైఫల్యానికి కారణం. రైతులపట్ల గెరిల్లాలకు సద్భావం వుండడం, గెరిల్లాల సచ్చీలచిను సత్ప్రవర్తనను రైతులు మెచ్చుకోవడం మాత్రమే సరిపోవు పోరాటాన్ని రైతులు స్వంతంచేసుకుని స్వయంగా ఆ గోదాలోకి దిగకపోతే గెరిల్లాల కాళ్ళకింద భూమి గట్టిగా లేనట్టే. ఇది లేకుంటే గెరిల్లాపోరాట విజయం సంగతటుంచి గెరిల్లాలకు మనుగడే దుర్భరం. సూత్రంగా వల్లించనవసరం లేకుండా యీ సంగతి మనస్సుకు హత్తుకునేలాగ చెప్పిందీ కథనం.

గెరిల్లా పోరును రైతులు సమర్థించలేదంటేనూ చివరకు గెరిల్లాలను పట్టించిన సమాచారం రైతులే అందించేరంటేనూ రైతులకు సామాజ్యవాదం పట్ల భక్తి ప్రపత్తులు ప్రభుత్వంపైన ప్రేమా వున్నాయనుకుంటే పొరపాటే. పీడితులు తమ విముక్తిమార్గం గురించి చైతన్యవంతులు కానంతవరకూ పీడకులు వారివేళ్ళతో వారికళ్ళనే పొడిపించడంలో కృతకృత్యులవుతారు. పీడకుల పట్ల కనీ తమ మేలుకోరేవారి పట్ల ప్రేమా వుండినప్పటికీ కూడా రైతాంగం చైతన్యవంతంకానిదే అవన్నీ నిష్ఫలమే అయిపోయాయి. అందుకు రైతుల్ని సామాన్య ప్రజానీకాన్నీ నెపపెట్టి లాభంలేదు. గువేరాను బొలీవియా రైతులు యిప్పుడు సెయింట్ (రుషి) అని ఆరాధిస్తూ యిళ్ళల్లో దేవుడిపటాల సరిసన ఆయన ఫోటోలు పెట్టుకుంటున్నారు. ఆయన చనిపోయిన పదిరోజులకు ఆ వూళ్ళో ఆదివారం జరిగే సంతలో ఆయన ఫోటోలు ఆరేడువేలు అమ్ముడు పోయాయట,

సిద్ధాంత రాద్ధాంతాల్లో తలమాచ్చం అని చెప్పుకున్నారు రచయితలు. కాని స్మృతి - ఆశ అనే చివరి అధ్యాయంలో గువేరా దేనినీ పిడివాదంగా పట్టుకుదేలాడ లేదని చెబుతూ 'విప్లవ సిద్ధాంతం లేనిదే విప్లవం లేదు'నే రెనిన్ బోధనను గువేరా తోసిపుచ్చలేదంటూ, "విప్లవసిద్ధాంతం అంటే సామాజిక సత్యం యొక్క వ్యక్తీకరణ తప్ప అందు గురించి సిద్ధాంత సూత్రాల వల్లాపన మాత్రమేకాదనీ, చారిత్రక సత్యాన్ని సరిగా అవగాహనచేసుకొని చారిత్రక శక్తుల్ని సవ్యంగా వినియోగపెట్టగలిగితే, సిద్ధాంతజ్ఞానం కొరవడినాసరే, విప్లవం జరిగితీరుతుందని" గువేరా గ్రహించగలిగాడని రాశారు. సిద్ధాంతం - ఆచరణల విడదీయరాని సంబంధం గురించి మార్క్సిజం చెప్పేది అదేకదా.

దీర్ఘకాల ప్రజాయుద్ధంలో గెరిల్లాయుద్ధం ఒక పోరాటరూపంగా ఎంత ప్రాముఖ్యత పొందినప్పటికీ గెరిల్లాయుద్ధమే సర్వస్వం కాదని గుర్తించడానికి యీ కథ కొంతమేరకై నా తోడ్పడుతుంది.

శత్రుబలాధిక్యంవల్లనూ, గెరిల్లాల లోపాలమూలంగానూ ఒక పోరాటం ఓడిపోయినప్పటికీ న్యాయంకోసం మంచి సమాజంకోసం వారు చేసే త్యాగాలు మణిదీపాలై భావితరాలకు వెలుగునిస్తాయి. దోపిడీవర్గాలు సైతం సాంఘిక న్యాయం గురించి మాటాడక తప్పనివిధంగా యీ త్యాగశక్తి బలవంతంగా వాళ్ళ మెడలు వంచుతుంది.

తిరుగుబాటును అణచివేశాక ఆ విజయానికి అభినందనలు చెప్పడానికి బొలీవియా పార్లమెంటు ఒక ప్రత్యేక సమావేశం జరిపిలే ప్రతిపక్షాలు అధికార తీర్మానాన్ని బలపర్చకుండా విజయానికి కేవలం సైన్యాన్ని మాత్రం అభినందిస్తూ తిరుగుబాటుకు దారితీసిన సామాజిక పరిస్థితుల్ని చక్కబర్చనందుకు ప్రభుత్వాన్ని అభిశంసిస్తూ మరొక తీర్మానం పెట్టి సభనుంచి వాకౌట్ చేశాయి.

అలాగే దేశానికంతా మతాధికారి అయిన బిషప్పు, తిరుగుబాటును సాయుధంగా అణచివేయడాన్ని ఒకవంక సమర్థిస్తూనే, గెరిల్లాల ఏ సాంఘిక న్యాయం కోసం చనిపోయారో ఆ న్యాయాన్ని స్థాపించడం తప్ప వేరే పరిష్కారమార్గం లేదని చెబుతూ గెరిల్లాల ఆశ్రయంతో దేశవ్యాప్తంగా ప్రార్థనలు జరపమని ఉత్తర్వులిచ్చాడు.

అంతమాత్రమేకాదు, గెరిల్లావీరులపట్ల దేశప్రజల్లో ఎంతగానో ప్రశంస పెల్లుబికింది. కొచబాంబా లోకల్ యూనివర్సిటీ ఫెడరేషన్ గువేరా చనిపోయిన నాలుగోనాడే ఒక తీర్మానం చేసింది. అందులో, సాంఘిక న్యాయంకోసం పోరాడే ప్రపంచ యువతకు గువేరా సంకేతం అని పేర్కొన్నారు. ఆయనకు బొలీవియా పౌరసత్వం యిస్తూ, ఆయన మృతికి సంతాపదినాలు ప్రకటిస్తూ, విద్యార్థి వారోత్సవాలలో సాంప్రదాయక నాట్యవినోదాన్ని రద్దుచేసి బొలీవియా యువత ప్రపంచ యువతరానికి తన సానుకూలత్వాన్ని తెలియజేస్తూ యీ పుత్సవాలు జరుపుతామని, యీ తీర్మానంలో విద్యార్థులూ పుషాధ్యాయులూ కలిసి ఏకగ్రీవంగా చాటిచెప్పారు.

ఈ విషయాలన్నీ యీ పుస్తకంలో కేవలం సమాచారాన్ని అందించే పద్ధతిలోనే రాసినా వాటి స్ఫూర్తి ప్రభావం పాఠకుడిమీద బలమైన ముద్రవేస్తాయి అదే యీ కథనరీతిలోని బలం. ఉదాహరణకు యీ కథనంలో భాగంగా గువేరా



తల్లిదండ్రులకు తన పిల్లలకు రాసిన జాబులు తల్లి ఆయనకు రాసిన జాబులు అలాంటివే మరికొన్ని ఈ పుస్తకంలో చేర్చారు. (వాటి అనువాదాలు యీ పరిచయం చివర చేర్చాం.)

గజిబిజిగా చెల్లాచెదురుగా పడి తెరపరుగు కూడా అయిపోయిన ఎన్నో పుస్తకాలను వెలికిపట్టుకొని వాటి సారాన్ని పరిశోధించి నిజాన్ని వెలికితీసి పాఠకాడి ముందుంచిన వైనం నిజంగా మెచ్చుకోదగింది. నిజాన్ని వెలికితీయడమంటే కేవలం సాక్ష్యాధారాలు పట్టుకుని పీడకుల అబద్ధాల్ని నిర్ధారించడంకాదు; చారిత్రక సత్యాన్ని వెలికితీసి ఆనాటి చరిత్రలో పురోగమన శక్తులకు స్ఫూర్తి విస్తూ వాటిని సమగ్రంగా ప్రదర్శించాలి. ఈ కథనం ఆధోరణికి అద్దంపడుతుంది.

యుద్ధభూమిలో బందీగాపట్టుకుని గువేరాను రెండురోజుల తర్వాత కాల్చి చంపింది సైన్యం. పోరాటంలో చనిపోయాడని ప్రభుత్వం అబద్ధపు ప్రకటన చేసింది, ఇందులో అమెరికా గూఢచారి సంస్థ CIA కి కూడా ప్రత్యక్షపాత్ర వుంది. ఈ నిజాన్ని బొలీవియా అధ్యక్షుడు అమెరికా వుపాధ్యక్షాడికి ప్రయివేటుగా చెబుతాడు. అతడు ఒక జర్నలిస్టుతో ఏదో విందులో నోరుజారుతాడు. అలాంటి వెలుగుచూడని ఎన్నో చీకటి కోణాల్లోకి దూసుకుపోయి నిజాన్ని తవ్వి తియ్యడంలో యీ రచయితలు చూపిన ప్రొఫెషనలిజం పాఠకుణ్ణి ముగ్ధుణ్ణి చేస్తుంది. ఇంత చక్కగా యీ తిరుగుబాటు గాథని గ్రంథస్తం చేసి పదిలపర్చి ముందుతరాలకందించిన యీ యిద్దరు జర్నలిస్టులూ ఎంతయినా అభినందినీయులు.

ఈ బొలీవియా తిరుగుబాటు జరిగింది నిండా మూడునెలలు. గువేరా చనిపోయింది 1967 అక్టోబర్ లో. బొలీవియాలో యీ తిరుగుబాటు ఎంత సంచలనాన్ని రేపినా టర్కవసానంగా చెప్పకోదగ్గ సాహిత్యోద్యమమో సాంస్కృతికోద్యమమో వచ్చినట్టు మాత్రం దాఖలాలు లేవు. సాహిత్యరంగాన్ని కుదిపేసే అటువంటి వుద్యమం లేకపోయినా వ్యక్తులుగా జర్నలిస్టులు చేసిన ప్రయత్నం మరింత శ్లాఘనీయం.

మన దేశంలో నక్సల్బరీ వసంత మేఘగర్జనా, శ్రీకాకుళ పోరాట ప్రారంభమూ సుమారుగా ఆకాలానికి చెందినవే. దేశాన్నే ఓ పెద్ద కుదుపు కుదిపి ప్రపంచ దృష్టిని ఆకట్టుకున్న యీ విప్లవతరంగం సాహితీసాంస్కృతిక రంగాలను కూడా ఎంతగా విప్లవీకరించిందో ప్రత్యేకంగా చెప్పకోవలసినపనిలేదు. విప్లవ సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థలు కూడా పుట్టిపెరిగి బలంపుంజుకుని తమ

కంటూ చరిత్రలే సృష్టించుకున్నాయి. ఉద్యమప్రధానంతో విప్లవ సాహిత్యం కూడా పెద్ద ఎత్తున పుట్టుకువచ్చింది కూడా అలాగే మన విప్లవ పోరాటాల్లో కూడా రెజెండ్స్ కు వాదవలేదు.

కాని మన నక్సల్బరీ, శ్రీకాకుళ పోరాటాలను అన్ని కోణాలనుంచీ ప్రదర్శిస్తూ సమగ్రంగా జరిగింది జరిగినట్లు రికార్డుచేసే డాక్యుమెంటేషన్, నెరేటివ్ యిప్పటివరకూ ఎవరూ ఎందుకు రాయలేకపోయారు. గువేరాను గురించిన పై పుస్తకం చూసినప్పుడు యీ ప్రశ్న మన గుండెల్ని పట్టుకుంటుంది. నక్సల్బరీతరం పోరాటాలు జరుగుతున్న చరిత్ర, అవి ముగిసిపోయిన బోలీవియా తిరుగుబాటుకోవకు చెందవు, వీటిని రికార్డులో పట్టుకోవడం పుస్తకంలో చూపెట్టడం తేలికకాదని మనకి మనం చెప్పుకోవచ్చు. కాని అది మన మనస్సునైనా జోక్యాట్టగలదా? పోరాటం జరుగుతున్నప్పుడు పోరాడడమే తప్ప రాయడం సాధ్యంకాదు, ఆతర్వాతనే కవిత్వం వచ్చేది అని లూసన్ ని అడ్డు పెట్టుకుందావన్నా శాంతిదొరకదు.

మహాత్తరమైన పోరాటగాథలు కాలంగడిచి తెరమరుగైపోకముందే మేలుకుని వాస్తవాన్ని ఒడిసిపట్టుకుని అక్షరరూపం యివ్వాలి. మన సాహితీ ద్రష్టలు మన చరిత్రకు న్యాయంచేయకపోతే ఆశ్చర్యం.

## అనుబంధాలు

### I

1965 ఫిబ్రవరిలో జరిగిన రెండవ ఆఫ్ ఏసియన్ సెమినార్ కు గువేరా క్యూబా ప్రభుత్వ ప్రతినిధిగా హాజరయ్యాడు. మార్చి 14 న తిరిగి హవానా చేరుకున్న వెంటనే తల్లికి ఒక జాబురాస్తూ ఒక నెలరోజులు చెరుకుపొలాల్లో పని చెయ్యదల్చుకున్నాననీ అటుపిమ్మట అయిదేళ్ళపాటు ఏదో ఒక ఫ్యాక్టరీలో పని చెయ్యదల్చుకున్నాననీ రాశాడు గువేరా. దానికి గువేరా తల్లి రాసిన జవాబు మై డియర్!

నా జాబులు నీకు వింతగా కనిపిస్తున్నాయా? మనం ముఖాముఖీగా మాట్లాడుకున్న రోజులనాటి సహజత్వం యిప్పుడు మన మధ్య లేదేమో! లేక, మన మధ్య అలాంటి సహజత్వం ఏనాడూలేదా; మనం ఎప్పుడూ నర్మగర్భంగానే మాట్లాడుకున్నామా? ఏమో! ఈ నదీతీరాన వుంటూ వచ్చిన మన కుటుంబ సంభాషణల్లోనే యీ గుంభనా గూఢత్వమూ నిండిపోయాయో, ఏమో!



ఈ ఆందోళనతోనే నేను యీ గుంభనమైన ధోరణిని విడిచిపెట్టి, దొంక తిరుగుడు లేకుండా సీతో సూటిగా మాటాడవల్సివచ్చినాను. నా ఉద్దేశాలు సీమ సవ్యంగా అర్థంకానందువల్లనో యేమో అవి సీకు వింతగా అయోమయంగా కన్పిస్తున్నాయి.

మన ఉద్దేశప్రత్యుత్తరాల్లో మనం అవలంబించిన యీ దౌత్యమర్యాదల ధోరణి మూలంగానే నేను కూడా నీ జాబుల్లో పంక్తుల మధ్య నిక్షిప్తంగా వుండే భావాలకోసం వెతుకులాడుకుంటూ వ్యాఖ్యానాలు చేసుకోవలసివస్తోంది. బ్యానస్ పీరిస్ నుండి వెలువడే పత్రికల్లో వార్తలు చదువుకునేటప్పుడు అసరైన అర్థాల కోసం తరచిచూసుకుంటూ ప్రతి వాక్యానికి విజమైన భావం ఏమిటా అని వెతుక్కుంటూ ఎలా తాపత్రయపడతామో అలా ప్రయత్నపూర్వకంగా ప్రయాసపడి చదువుకోవలసివచ్చింది నీ కిందటి జాబు?

ఫలితం ఏమిటంటే మరింత గందరగోళం, మరింత ఆందోళన, మరింత వ్యధ.

నేను దౌత్యభాష వాడదల్చుకోలేదు. సూటిగానే రాస్తాను. క్యూబాలో నిర్మాణ కౌశల్యంగలవారు అసలే చాలా తక్కువగా వున్నప్పుడు, వారంతా చెరకునరికే పనిని ఓ నెలరోజులు ప్రధానవ్యాపృతిగా పెట్టుకోవాలనుకోవడం, అందునా ఆ పనిని మరింత చక్కగా చేయగల ప్రజలు పుష్కలంగా వుండగా, అది నిజంగానే పిచ్చితనం అని నాకనిపిస్తోంది. విశ్రాంతి సమయాల్లోనో లేదా వినోదంకోసమో ఏ శని ఆదివారాల్లోనో అలాంటి పనిచేస్తే అది పేరే సంగతి. క్యూబాలో ప్రతి టన్ను చెరకు మీదా ఏచ్చే విదేశీమారకద్రవ్యం ఎంతో విలువైనది కాబట్టి, చెరుకు నరకడానికి యంత్రాలు పుష్కలంగా ఉండడం ఎంత లాభసాటిగా వుండగలదో ఎంత ఆపశ్యకమో నిరూపించడానికి ఎవరైనా అపనిలోకి దిగినా కొంత అర్థంచేసుకోవచ్చు.

నెలరోజులు చాలా ఎక్కువకాలం. నీ నిర్ణయం వెనక బహుశా నాకు తెలీని కారణాలేవైనా వున్నాయేమో. ఇక నీ స్వంత విషయానికొస్తే, యీ నెలరోజుల పని తర్వాత నీ శ్రమను ఒక ఫ్యాక్టరీ నడిపించడానికి వెచ్చిస్తావంటే, అందునా ఆ పని జయప్రదంగా చేయగలవాళ్ళు ఎందరో వుండగా, ఇది నిజంగానే నాకు శుద్ధ అసందర్భంగా పూర్తిగా పిచ్చిపనిగా అనిపిస్తోంది. ప్రత్యేకించి నిజమైన ఆదర్శంగా నిలిచేందుకు యీ పని అయిదేళ్ళపాటు చేస్తాననడం - అంతకంటే పిచ్చితనం మరొకటి లేదు.

విదేశంలో మకాం కొద్దిరోజులుపొడిగించే నీ మంత్రిత్వశాఖ పనికి చూరమైపోయినందుకు నువ్వు ఎంత గిలగిల్లాడిపోయావో నేనెరుగుదును. అందుకే నాకు అనుమానంగావుంది, నేను క్యూబా వచ్చేసరికి నా ఎర్రెస్టో యింకా పరిశ్రమల మంత్రిగా పనిచేస్తూవుంటాడా అని. ప్రజల్లో కష్టపడి పని చెయ్యాలనే తపనను ప్రోత్సహించేది ఏమిటనే వివాదంలో ఎవరి వాదం నెగ్గింది ఏది సరైనదని తేలింది.

ఈ ప్రశ్నలకు పూర్తి జవాబులేవు. నువ్వు ఫ్యాక్టరీనడపడానికి పోతానంటే యిక నువ్వు మంత్రిగా కొనసాగవనే అర్థం. నీ స్థానంలో ఎవరు వస్తారనే దానిపై ఆధారపడే ఆ వివాదం సవ్యంగా తెలివిగా పరిష్కరింపబడిందా లేదా అనే విషయం తేల్చుకోవాలి. ఏది ఏమైనా నువ్వు అయిదేళ్ళు ఫ్యాక్టరీలో పనిచేయడమంటే నీ శక్తిసామర్థ్యాల్ని నీ కౌశలాల్ని విపరీతంగా వృథాచేసుకోవడమే. ఈ మాటలు అంటున్నది నీతల్లి గా రాదు. ఈ ప్రపంచమంతా సోషలిజంలోకి మారడం త్వరగా జరగాలని ప్రగాఢంగా కోరుకునే ఒక ముసల్ది చెప్తున్న మాటలివి. నువ్వనుకుంటున్నట్లే చేయడమంటే ప్రపంచ సోషలిజానికి చేయగలిగిన సేవ చేయకుండాపోవడమేనని నేననుకుంటున్నాను.

ఒక వేళ, ఏవోకారణాంతరాలవల్ల, యికపై నువ్వు క్యూబాలో పనిచేసే దాకేలేకపోతే, అర్జీరియా ఆర్థికవ్యవస్థను చక్కబరుస్తే సంతోషంగా ఆహ్వానించే బెన్ బెల్లా వున్నాడు. లేదా అంతగానూ అవరించగల సుక్రమా మరో ఘనాలో వుంటాడు. అయితే అప్పుడూ అక్కడ కూడా నువ్వు పరాయిదేశంవాడిచే. ఇది నీకు ఎప్పుడూ తప్పదేమోననే నాకనిపిస్తోంది ...

## II

క్యూబానుండి అర్ధాంతరంగా అదృశ్యమైపోయేముందు తల్లిదండ్రులకు గుడేరా రాసిన నాణ్.

ప్రియమైన అమ్మకి, నాన్నకి!

మళ్ళీ నేను నా డాన్ క్వికోస్ట్ గుర్రం ఎక్కిస్తున్నాను. దాలు చేబూని నేను మళ్ళీ దేశాలపెంబడి పడుతున్నాను.

మరింత గొప్ప సైనికుణ్ణి మరింత గొప్ప డాక్టర్ని కాలేకపోయినందుకు విచారిస్తూ పదేళ్ళకిందట యిలాంటిదే యింకో వీడ్కోలు లేఖరాశాను మీకు. నాకిప్పుడు గొప్ప డాక్టర్ని కావాలనే ఆసక్తిలేదు. ఇక యోధుడిగానంటే నేను మరీ అంత తీసికట్టేమీకాదు. మొత్తంగాచూస్తే, సారాంశంలో పెద్దతేదాలేదు.



కాకుంటే, నా చైతన్యం మరింత పెరుగుతుంది. నా మార్క్సిస్టు పరిజ్ఞానపు పునాది మరింత గట్టిపడింది. మరింత రాటుదేలింది స్వాతంత్ర్యంకోసం పోరాడే ప్రజలకి సాయుధపోరాటం ఒక్కటే మార్గమని నేను గట్టిగా నమ్ముతున్నాను. నేను నమ్మినదానికోసమే పాటుపడతాను, కొందరు నన్ను దుస్సాహసికుణ్ణి అనవచ్చు. నిజమే. నేను దుస్సాహసికుణ్ణి, కాని ఒకటే లేదా. నిజమని నమ్మినదాన్ని నిరూపించడానికి ప్రమాదాలకు ఎదురొడ్డడానికి వెరవని సాహసికుల కోవ నాది.

ఇదే తుది కావచ్చు. అలాకాలాని నేనేమీకోరుకోవడంలేదు. కాని సాధ్యా సాధ్యాలు పరిగణిస్తే నాకదే అనిపిస్తోంది. అలాగే జరిగితే యిదే మీకు నా చివరి కౌగిలి.

మీరంటే నాకు చాలా ప్రేమ. కాకపోతే నా ఆప్యాయతను ఎలా వెలిబుచ్చాలో నాకు తెలీదు. ప్రవర్తనలో నేను చాలా బిగదీసుకుపోయివుంటాను. ఒకోసారి మీరు నన్ను అర్థంచేసుకోలేదేమోననిపిస్తుంది. నన్ను అర్థంచేసుకోవడం కష్టమేకూడా. ఇవాళ నేను చెప్పేది నమ్మండి.

ఒక కళాకారుడికి సహజమైన పుత్సాహంతో నేను నామనోబలాన్ని సానుబట్టాను. బలహీనంగా వుండే నా కళ్ళనీ అలిసిపోయిన నా వూపిరితిత్తుల్నీ ఆ మనోబలం పట్టి నిలబెట్టగలుగుతుంది. చెయ్యవలసినదంతా నేను తప్పనిసరిగా చేసేతీరుతాను.

నన్ను అప్పుడప్పుడు గుర్తుచేసుకుంటూ వుండండి. అందరికీ ముద్దులు. మీ గడుగ్గాయి చిచ్చరపిడుగు నుండి మరొహారు కౌగిలి.

మీ ఏర్పేర్తో.

### III

గుడేరా జొలీవియాలో చనిపోయినప్పుడు ఆయన వస్తువుల్లో ఈ పుస్తకం వారికింది. పిల్లలకు ఆయన యిచ్చిన వారినత్వం అదే.

నాప్రియామైన పిల్లలు హిర్దితి, అదలిత, కేమిలో, సిలియా ఎర్నెస్టోలకు- ఎప్పుడైనా మీరు ఈ జాబును చదువుకోవలసివస్తే యిక నేను మీ మధ్య లేనుకాబట్టే.

మీకు నేను గుర్తుండడం కష్టమే. మరీ చిన్నవాళ్ళకి నేనసలే గుర్తుండను.

మీనాన్న ఎల్లప్పుడూ నమ్మినదాన్నే ఆచరించిన మనిషి. తన నమ్మకాలకే కట్టుబడి మీనాన్న పనిచేశాడన్న సంగతిని ఎవ్వరూ కాదనలేరు.

సమీక్షలు :

## వీధి నాటకం విద్య

—కాకరాల

వీధి నాటకం ఈనాడు దేశంలో వుద్యమంగా వృద్ధిచెందుతోంది. వెనకటి వీధి నాటకానికి నేటి వీధి నాటకానికి నిర్మాణ విద్యలోనే తేడావుంది.

సంఘ జీవనంలో దాని సాంస్కృతిక రంగస్థలానికి 'విద్య' సూక్ష్మరూపం. విద్యా సంస్కృతులు సామాజిక పరివర్తనలో భాగంగా మారుతున్నాయి. వీధి నాటకంతోసహా దృశ్యరూపక పరివర్తనంతా అందులో భాగమే.

భారతదేశం మందగమనం చేస్తున్న ప్రపంచంలో (రెండు ప్రపంచ యుద్ధాల మధ్యకాలంలో) ధనికవర్గ రంగస్థల ప్రత్యామ్నాయానికి బీజాలుపడ్డాయి. అందుకు ప్రపంచ పెట్టుబడితోబాటు పెరుగుతూ వచ్చిన సినిమా ఓ విధంగా దోహదంచేసింది. అమెరికా (హాలీవుడ్) లాంటి పెట్టుబడి దేశాల్నించి వ్యక్తి ప్రధానమైన నిర్మాణదోరణులు వచ్చాయి విప్లవానంతరం సోవియట్ రష్యాలో ప్రత్యామ్నాయంగా ఐసెన్ స్టీన్ సమిష్టి ప్రధానమైన మాంజేజ్ సిస్టమ్ (అర్థవంతంగా దృశ్యాల్ని కూర్చే పద్ధతి) అమలులోకి తెచ్చారు ఆ మాంజేజ్ సిస్టమ్ నే 'ట్రెస్టో' నాటకరంగానికి అన్వయించాడు. ప్రత్యామ్నాయంగా 'ఎఫిక్ థియేటర్'ని

మీరంతా మంచి విప్లవకారులుగా ఎదగండి. ప్రకృతిపై పట్టు సంపాదించి దాన్ని పూర్తిగా వశపర్చిని చేసుకోవడానికి మనిషికి తోడ్పడేది సాంకేతిక జ్ఞానం. ఆ జ్ఞానంపై గట్టి పట్టు సంపాదించడానికి మీరు చాగా చదువుకోండి. విప్లవమే అన్నిటికంటే చాలా గొప్పదీ ముఖ్యమైనదీ అనీ, అది మినహా మనకు ఏ ఒక్కరికీ విడిగా యంతమీ విలువలేదనీ గుర్తుంచుకోండి.

అన్నిటినీమించి, ప్రపంచంలో ఎక్కడైనా నానరే ఎవరికైనా నానరే అన్యాయం జరిగితే మీ హృదయం అందుకు స్పందించగల సామర్థ్యం పెంచుకోండి. విప్లవకారులకి యిదే అన్నిటికంటే మిన్ననైన గొప్ప సుగుణం.

పిల్లలూ యిదే చివరి వీడ్కోలు, మిమ్మల్ని మళ్ళీ చూడాలని నాలో యింకా ఆశ ....

ఓ పెద్ద ముద్దు. ఓ బిగి కౌగిలింత.

మీ నాన్న



ప్రతిపాదించాడు. అరిస్టాటిలియన్ థియేటర్ కి ఓన ఎఫిక్ థియేటర్ కి వున్న తేడాని 'ట్రైబ్జు' యిలా చెప్పాడు.

అరిస్టాటిలియన్ థియేటర్ కి అభినయం, అనుభూతి ప్రధానం. ప్రతి దృశ్యం తరువాత వచ్చే దృశ్యానికి పునాదినివేస్తుంది. అంగపాపంగా అభివృద్ధి విరూణాత్మకంగా జరుగుతుంది. వేదికమీది అభినయం తనలోకి ప్రేక్షకుణ్ణి నిమగ్నుణ్ణి చేసుకుంటుంది. అతని స్వీయచైతన్యాన్ని ఆచరణకి రాకుండా నాశనంచేస్తుంది. ఆవేశపూరితమైన అనుభవాల్ని పంచుకున్న ప్రేక్షకునికి అంతిమ ఫలితంగా నిర్దిష్ట పరిమాణంలో ఆసక్తికలుగుతుంది.

ఎఫిక్ థియేటర్ కి కథనం, మేథ (intellect) ప్రధానం. ప్రతిదృశ్యం స్వతంత్రమైంది. అన్ని దృశ్యాలు మాంచేజ్ (అర్థవంతంగా దృశ్యాల్ని మార్చే పద్ధతి)లో వుంటాయి. ఇది ప్రేక్షకుణ్ణి పరిశీలకుణ్ణిచేసి అతని స్వీయ చైతన్యం ఆచరణకొచ్చేలా చేస్తుంది. ప్రపంచ దృక్పథాన్ని కల్గిస్తుంది. స్వయం నిర్ణయాలు చేసుకునేలా చేస్తుంది. ప్రదర్శన జరుగుతున్నపుడే మునిషి పరిశీలకుడై నేర్చుకుంటాడు.

ప్రపంచ విప్లవాన్ని ముందుకునడిపించాల్సిన భారత దేశంలో 1970 లో ప్రత్యామ్నాయ (ప్రతిమిత) రంగస్థల ప్రగతికి వీజాలుపడ్డాయి. వాటిలో భాగంగా బాదల్ సర్కార్ వీధి నాటకం నిర్మాణవిద్యకి అంకురార్పణచేశారు. "ధాషని (వ్యక్తికరణని) మార్చుకుంటున్న రంగస్థలం" అనే వారి వ్యాసంలో ఈ నిర్మాణ విద్యకి దారితీసిన తన అవగాహనని ఆయన వివరించారు. బాదల్ సర్కార్ ఆ వ్యాసంలో చేసిన ఆలోచనలు చూస్తే ఆయనకి స్ఫూర్తి 'ట్రైబ్జు' ఎఫిక్ థియేటర్ రేనని తెలుస్తుంది. వేల సంవత్సరాల వీధినాటక ప్రతిమని ఎఫిక్ థియేటర్ శాస్త్రీయ విశ్లేషణాశక్తిని జోడిస్తే ఆధునిక వీధినాటక నిర్మాణవిద్యకి ప్రాథమిక సూత్రాలొచ్చాయని అనుకోవచ్చు.

ఈ వీధినాటకం విద్యని అన్ని రాష్ట్రాలూ అందుకోవడంలో భాగంగా మనరాష్ట్రం కూడా అందుకుంది. ఆ నిర్మాణపద్ధతిలో 'భాతతీయ' విద్యారంగం' పరివర్తనని శాస్త్రీయంగా విశ్లేషించిన ప్రయత్నం జనార్ధనరెడ్డిగారి 'విద్య' వీధినాటకం.

భారత దేశంలో ధనికవర్గ ప్రయోజనాల్ని సాధిస్తూవస్తున్న రాజ్యం రాజులకాలం నుంచి రాజీవ్ గాంధీ కాలందాకా విద్యాసంస్కృతుల్ని యెలా వివిధ యోగించుకుంటుందో చూపారు. అందువల్ల కలిగిన పలుకుతున్న దుష్టపరిణా

మాల్ని సూచించారు. ముందుమాటలో, సి. రామ్మోహన్ గారు చెప్పినట్లు వీధి నాటకం పుద్యమరూపానికొస్తున్న ప్రాథమిక దశల్లో కేవలం లోపాల్ని వెలికి తీయడం మంచిదిగాదు. అలాగని యేమీ చెప్పకుండా పూరుకోనూకూడదు. ఇలాంటి ప్రయత్నాలింకా అభివృద్ధిచెందేలా రచయితునికి పుపకరించే సూచనల్ని సలహాల్ని యివ్వాలి. అలా విమర్శకులికి రచయితలకి మధ్య సజీవసంబంధం యేర్పడితేనే యీ వీధినాటకం పుద్యమానికి జవం జీవం పెరుగుతాయి.

ముందుమాటలో రచయితే చెప్పినట్లు 'విద్య' వీధినాటకం రెండు రంగ స్థలాల మిశ్రమం. చాలావరకూ వీధినాటకం లక్షణాల్లోనే నడిచినా అక్కడక్కడ అభినయం ప్రధానమైన ధోరణి చోటుచేసుకుని కథాకథనానికి కళ్లెంవేస్తుంది. అలాంటి చోట (పుదాహరణకి ఆరంభంలో) ప్రతిదృశ్యం ఆ తరువాత రాబోయే దృశ్యానికి (పాత పాత్రల పరిచయ పద్ధతిలో) పునాదిని సిద్ధంచేస్తుంది. ఇక శాస్త్రీయ విశ్లేషణకూడా దృశ్యాత్మకంగా కాక వాచ్యంగా (పాత్రల సంభాషణల్లోనే) జరిగింది. మొదటి రెండుమూడు పరిచయ దృశ్యాలయ్యాక మిగిలిన దృశ్యాలు వీలై నంతగా స్వతంత్రమై కథనవేగం పెరిగింది.

యపనికానాటకానికి అలవాటైన ప్రేక్షకులికి వీధినాటకాన్ని పరిచయంచేసే వారి దశల్లో యీ మిశ్రమాన్నో పెద్ద దోషంగా భావించక్కర్లేదు. ప్రయోక్తల మీద రచయితల మీదా స్టేజ్ డ్రామా ప్రభావం బలంగా వుండడం వల్ల మన రాష్ట్రంలో వస్తున్న వీధినాటకాల్లో యీ మిశ్రమ లక్షణం యెక్కువగానే కనిపిస్తోంది. ఈవిషయాన్ని జనార్ధనరెడ్డిగారిలా మిగిలిన రచయిత ప్రయోక్తలు కూడా గుర్తించి బయటపడే ప్రయత్నం చేస్తే మన వీధినాటకాలు జవాన్నీ జీవాన్నీ యింకా పెంచుకుంటాయి.

ఈ మిశ్రమం యెంతమేరకి జరిగితే అంతమేరకి ప్రేక్షకుడు తన స్వీయ చైతన్యం ఆచరణకి రాకుండా నష్టపోతాడు. ఈ మిశ్రమంనుంచి యెంతగా బయటపడితే అంతగా ప్రేక్షకుడు పరిశీలకుడై అంతర్జాతీయ దృక్పథాన్ని పెంచుకుని స్వీయ నిర్ణయాలు తీసుకుని ఆచరించగల స్థాయికి యెదుగుతాడు. ఈ విషయాన్ని గుర్తించి బయటపడమనడం మినహా యిక లోతులికి నేను పోదల్చుకోలేదు. అంతిమంగా ప్రేక్షకుని చైతన్యమేకడా రచయితా ప్రయోక్తల ప్రయోగానికి లక్ష్యం.

వీధినాటకానికి 'మాంటేజ్' ప్రాణం. ఈ మాంటేజ్ సిస్టమ్ లో యేదృశ్యానికి ఆ దృశ్యం స్వతంత్రమైంది గనుక యే కాలం నుంచి యే కాలానికైనా వెళ్ళవచ్చును. రచయిత భాస్వామ్యం నుంచి బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదవలనకి



ఓ గెంతు గెంతారు. మధ్యలో మహమ్మదీయ దండయాత్రలున్నాయి. మొగలాయీ పాలన వుంది. ఆ కాలంలో విద్యాసంస్కృతుల పరిణామం ఫలితాలూ మేవిటన్నది ప్రశ్నార్థకమేనా? లేక 'సలామయా' అని ప్లేటుఫెరాయించిన బ్రాహ్మణులు వాటిని వారి అదుపాజ్ఞలోనే వుంచుకున్నారని ఆ భాగాన్ని వదిలేశారా? వారి వుద్దేశ్యం తెలీడంలేదు.

తెల్లవాడి పాలనకాలంలో ఓ సూచన మాత్రం గొప్పగా వుంది. గతంలో తిరుగులేని అధికారాన్ని చెలాయించిన గురుకుల ప్రతినిధి ఈ కాలంలో పూర్తి పరాధీన పరిస్థితిలో పడతాడు. ఆ ఆంలర్మధనం నుంచి జాతీయోద్యమానికి ప్రభావితుడవుతాడు. సీతారామరాజు లాంటి వారి త్యాగాలతో స్ఫూర్తిపొంది మార్క్సిస్ట్ విప్లవకారుడుగా (భగత్సింగ్‌గా) వురికంబం యెక్కుతాడు. చివర్లో ఈ దేశానికి స్వతంత్రం ఎంతలాలోచిగా వచ్చిందో సూచితమైంది. మళ్ళీ అదే మేధావీవర్గం పరిస్థితులకు యెలా తలొంచిందీకూడా సూచితమైంది. ఈ ముగింపు చూస్తే ఆ మహమ్మదీయ కాలంకూడా సూచితమైవుంటే ఈ మేధావీవర్గపు పరిణామాత్మక (పతన) పరిణామంలో యింకో లింకు యొక్క రూపసారాలు బయట పడడానికి అవకాశంవుండేమో ననిపిస్తుంది. ఇది ఆ రచయితా ప్రయోక్త ఆలోచన కోసమేగాని దోషంగా యెత్తిచూపుతున్నది మాత్రం కాదు.

వర్తమాన భారత దేశపు విద్యా విధానాన్నీ దాని దుష్ఫలితాల్నీ పీఠై నంత వివరంగానే చర్చించింది. కార్మిక కర్షక విద్యార్థి మేధావుల సంఘటిత పోరాటాలలో భాగంగానే వాటిని తొలగించుకుంటూ పోగలం అని సూచించింది. అందుకు సంసిద్ధంకమ్మని ప్రబోధించింది.

ఏ సాహిత్య కళాప్రక్రియకైనా 'ప్రబోధం' మంచి లక్షణమే. దాన్నే వరూ కాదనరు. ఒక విధంగా యిది (ఆరంభ కాలపు) అరిస్టోటిలియన్ రంగస్థల పరిమితి. ఓ ప్రక్రియని చూసినా చదివినా, అలాగే జీవితంలో ఓ దృశ్యాన్ని, మనిషిని చూసినా చదివినా అది చూసినవారిని చదివినవారిని ఆలోచింపజేయాలి. ఆ స్వీయచైతన్యంవల్ల వారంతటవారే ఆచరణకి రావాలి. ఇది ఎఫిక్ థియేటర్ అభివృద్ధి. లేదూ ఆ అభివృద్ధినింకా ముందుకి తీసుకుపోదల్చుకున్న వీధినాటకం విద్యకున్న అంతిమలక్ష్యం. ఆ లక్ష్యం చేరుకునే ప్రయత్నంలో వీలైనంత త్వరగా వీధినాటక రచయితా ప్రయోక్తలు (తెలుగుదేశంలో) ప్రబోధించడం దశ నుంచి ఆలోచింపజేసే దశకి యెదగాల్సివుంది. ఆ ఆచరణాత్మక ప్రయత్నాల వల్లే వీధినాటకం 'విద్య' అభివృద్ధిచెందుతుంది. ఆ సుదీర్ఘ ప్రమాణానికి వేస్తున్న తొలి అడుగుల్లో కాస్త బలమైన అడుగు జనార్ధనరెడ్డిగారి 'విద్య'.

## “అడవి నా రక్షణ కవచం”

—మానేషల్లి

Poetry is written in language and therefore it is a book about the sources of languages. Language is a social product, the instrument whereby men communicate and persuade each other; thus the study of poetry's sources cannot be separated from the study of society.

ఇవి Christopher Coudwell (1907-1937) రచించిన ప్రసిద్ధ గ్రంథం Illusion and Reality కి ప్రారంభంలోనే కనిపించే వాక్యాలు. కవిత్వం రచించబడేది భాషలోనే గనుక, భాషను మానవులు పరస్పరం భావ వ్యక్తీకరణకు ఉపయోగిస్తారు గనుక, భాషకు మూలం ఈ సమాజమే. అందు చేత కవిత్వమూలాల్ని అధ్యయనం చెయ్యడం అంటే సమాజాన్ని అధ్యయనం చెయ్యడమే.

కవిత్వమేకాని, కళ ఏదైనాగాని దానిమూలం ఉత్పత్తి సంబంధాల్లోనే వుంటుంది గనుక - కవిత్వాన్ని అధ్యయనం చెయ్యడం అంటే ఉత్పత్తి సంబంధాల్ని అధ్యయనం చెయ్యడమే.

ఈనాడు ఈ ఉత్పత్తిసంబంధాలపై పూర్వోపాధ్యయనం తన పట్టును సాధించుకుంది గనుక, అర్థ భూస్వామ్య, అర్థ చలన రాజ్యం ఏలుబడిలో వున్నది గనుక దాన్ని చేదించనిదే విముక్తిలేదు. ఈ కార్యక్రమం నిస్సందేహంగా విప్లవంద్వారానే సాధించాలి.

అందుకు జరిగే సాయుధ, సాంస్కృతిక పోరాటాలు ఒకదానితోఒకటి పెనవేసుకుని సమాంతరంగా సాగవలసిందే. ఏదైనా ఆచరణలో నిగ్గులేల వలసిందే.

విమల ఉద్యమంలోంచి కవిత్వంకోకొచ్చింది. ఉద్యమ అనివార్య అవసరంగా కవిత్వంలోకి వచ్చింది. అందువల్లనే అమెరికా నిబద్ధత మాత్రమేకాదు అనివార్యంగా ఉండవలసిన నిమగ్నత కూడా ఉన్నది. ఆ కారణంచేతనే ‘అడవి ఉప్పొంగినరాత్రి’ సంకలనంలోని కవిత్వంవిండా చేప ఉన్నది; అచ్చులో వచ్చిన మేరకు ఇది తొలి కవితాసంకలనమే అయినా ఏ పరిణత కవులకూ తీసిపోని చిక్కదనం వున్నది.



రాజ్యం పాలితులపై ప్రకటిత, అప్రకటిత హింసను ప్రయోగిస్తున్నది. భౌతికదాడితో భయభ్రాంతుల్ని చేస్తున్నది. కలాన్నేకాదు, మాటను సైతం నిర్బంధిస్తున్నది. దాన్ని చేదించాలి.

‘మనుష్యులారా మాట్లాడండి  
బిగ్గరగా గొంతెత్తి అరవండి

.... ....

వాడు మనసుండి అన్నీ / అన్నీ గుంజేసుకున్నాడు.  
చివరికి మన భావస్పందనలకు / వ్యక్తీకరణలకు  
భాషలకు, శబ్దాలకు / చుట్టూతా వాడు  
ప్రమాణాల కొలమానాల / ముళ్ళకంచెల్ని నాటాడు  
మనుష్యులారా / ముళ్ళ కంచెల్ని ధ్వంసంచేయండి’

ఇది భావిపై సాగుతున్న దాడి. చందస్సు, అలంకారం, వ్యాకరణం మొదలైన కృతకభావజాలపు ముసుగులో భాషపై విధిస్తున్న నిర్బంధం. భాష వాడి గూటిచిలకని చేసుకున్నాడు దాన్ని విముక్తం చేస్తే భాష స్వచ్ఛంగా సుందరంగా సమాజపరమౌతుంది. మాటలు “తలవంచని ఎర్రజెండాల్లా” విను వీధుల్లో సగర్వంగా ఎగురుతాయి.

ఈ సంకలనం పతాకశీర్షికగల కవితలో ప్రధానంగా కనపడే ప్రతీక ‘అడవి’. ఈరోజు దీనిపై బోరెడు చర్చసాగుతోంది. మేధావులు తమ తెలివిని ఈ ఆలోచనపై సాగదీసుకుంటున్నారు. అడవి నిర్మానుష్యమని, పల్లెల్లో మాత్రమే ప్రజలు వున్నట్టు - ఈ పల్లెల్లో వుండే ప్రజలమధ్యన పనిచెయ్య వలసిన విప్లవకారులు ప్రజల్ని వదిలి అడవుల్లో తలదాచుకుంటున్నట్టు తమ భ్రమల్ని ప్రామాణిక పరిజ్ఞానంగా చలామణీ చేసుకుంటున్నారు. ఉద్యమ అవ సరంగా అడవుల్లో, అజ్ఞాతంగా సాగుతున్న ప్రచ్ఛన్న పోరాటంపై బురద చల్లుతున్నారు. అలా చేసి వాళ్ళు తమ వెధవాయిత్యాన్ని మాత్రమే చాటుకుంటున్నారు.

“అమరపీరులు అడవిలో ఎన్నటికీ / వాడిపోని మొక్కలు  
జనసముద్రానికి / శ్వాస అడవి ....  
ఇప్పుడు అడవి సముద్రంలా / ఉప్పొంగుతోంది  
చెట్ల ఆలలు / మైదానాల్ని తాకుతున్నాయి  
అడవి నా రక్షణ కవచం / ఆయుధం నా దిక్పాచి”

ఇదీ అడవి వాస్తవచిత్రం. అడవిపట్ల విప్లవకారులు పెంచుకోవలసిన దృక్పథం. అడవి తల్లివడి, అడవిలో శబ్దాన్ని చూడడం నేర్చుకోవాలి.

‘సెప్టెంబర్ మూడు’ ఈ సంకలనంలోని గొప్ప కవితల్లో ఒకటి. 1985 సెప్టెంబర్ 31న ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ఒక నగరం వరంగల్ నడిబొడ్డున రాజ్యాంగానికి కుడిభుజం నిస్సిగ్గుగా చేసిన ఒక కిరాతకం. తన నగ్నస్వరూపాన్ని చాటుకుంది. సివిల్ దుస్తుల్లో సాగిన ఒక పోలీసు శవ ఊరేగింపు ప్రజావైద్యుడు డా॥ రామనాథంగార్ని ఆయన క్లినిక్ లోనే బహిరంగంగా హత్యచేసింది. నాగరిక సమాజం యావత్తూ మౌనసాక్షిగా నిలిచింది ఈ ‘అనాగరికచర్య’కు. అదే రోజు యాదృచ్ఛికంగా ఢిల్లీలో నిర్బంధ వ్యతిరేకదినం [Movement Against Repression] జరిగింది. దీనివెనక పుండే Natural Irony మన గుండె బరువెక్కిస్తుంది. సుసూరు ఒక ఏడాది తరువాత 1986 నవంబర్ 15న పౌర హక్కులసంఘం ఉపాధ్యక్షుడు జాపా లక్ష్మారెడ్డిగార్ని సివిల్ దుస్తుల్లో వచ్చిన ఒక రివాల్వర్ తెల్లవారుజామున చీకటిముసుగులో తలుపుతట్టి మరీ బయటికి పిల్చి మరీ కాలేసింది. తారీకులు ఏవైనా సెప్టెంబర్ మూడులు పౌరజీవితాన్ని కాటు వేశాయి. రాజ్యాంగం సాక్షిగా ఇచ్చిన నామమాత్రపు పౌరహక్కుల్నికూడా ఈ అతిపెద్ద ప్రజాస్వామ్యదేశం, ఈ దేశాన్నేలే పాలకవర్గాలు కాలరాశాయి. గోముఖం తగిలించుకున్న వ్యాఘ్రం - నేరుగా నడిరోడ్డుకెక్కి కరాళనృత్యం ప్రారంభించింది. రక్తదాహం రాజ్యమేలింది.

‘సెప్టెంబర్ మూడుల పునరావృతాన్ని / సమాధిచెయ్యండే  
నల్లటి చిత్రాలవెనక విషాదాన్ని / సమాధి చెయ్యండే  
మరెవ్వరం మిగలం’

మరి 1984 అక్టోబర్ 31 నాటి, ఆ మరునాళ్ళ సంఘటనలు వేరుకావు. అప్పుడు జరిగిందీ ప్రజారక్తతర్పణమే. “దేశకీ నేతా” చేరాన్ని పీనుగులపెంట చేసిగాని కడలేదు. ఎమర్జెన్సీ క్రూరవిషాదాన్ని, టర్క్ మన్ గేట్ దురంతాల్ని మౌనంగా భరించిన ‘ఓటర్లు’ - ఇందిరమ్మని గద్దె దింపారు తొలిసారి. పార్టీలే మౌడ్డుగాని పాలకనీతి ఒక్కటేగనక జనతాపార్టీ పదవుల కుమ్ములాటలో తల పగిలి చచ్చింది. ఆ రాజకీయశవంపై లేచిన జిల్లేడులా మళ్ళీ గద్దెమీదికి పాకింది ఇందిరావిషసర్పం. స్వప్రయోజనాలకోసం ‘అపరేషన్ బ్లూ స్టార్’ విషం కక్కింది. ఈసారి ‘ఓటర్లు’కు మరో గత్యంతరం మిగలేదు. సర్పం తల చేదించక తప్పలేదు. అది రాచపీనుగ. తోడులేకుంటే వెళ్ళదట. వేలాదిమందిని వెంట



పెట్టుకుపోయింది దేశాన్ని పాలించిన భయంకర నియంత్రి శవంహదా బలిశీలు కుంది. వారసత్వపాలన ప్రజాస్వామ్యమునుగులో మళ్ళీ దేశంపైదికి వారింది. ఆ మారణహోమంలోంచే 'విస్టర్క్లీన్' ఉద్భవించాడు. ఈ డిక్టేటోరీ ఎందరో తల్లుల్ని ఘోరనరకంలో ముంచింది. ఈ చిత్రమే 'కన్నతల్లి'లో లార్జ్ కాన్వాస్ లో కనపడుతుంది.

“నీకు నిన్నే శత్రువును చేసే కుట్ర ఇది  
మనవేళ్ళతో మనకళ్ళనే పొడిచే నీతి ఇది  
రెండు ఆకటి కడుపుల మధ్య పెట్టే చిచ్చు ఇది  
ఈ మంటన చరికాగేది  
రాజ్యమూ, దాని 'రాజురై న' రాజీవులేనయ్యా!”

-అంటుంది తల్లి. ఆ తల్లి పడిన బాధ, భరించిన నరకం అంతాయంతా కాదు. ఆకాశమే హద్దు చదవడానికి కూడా ఏహ్యమైన భయంకర దృశ్యం ఇది. ఆ తల్లి ఆక్రోశం ఇది -

సూర్యుడా! పట్టపగలు  
ఎంత సిగ్గులేకుండా వెలుగుతున్నావయ్యా నువ్వు....  
బాబులూ - నా విడ్డూలారా!  
వినండిరా! వినండి / ఒక్కసంగతి ...  
ఇదే మార్గాన, ఇదే మార్గాన  
మీకు జన్మనిచ్చిన తల్లినిరా నేను  
తొమ్మిది నెలలు / మిమ్మల్ని కడుపున మోసిన  
కన్నతల్లినిరా నేను  
ఏ స్తన్యాన్నయిరే మీరు  
కండకావరంతో, కావరంతో రక్తనిక్తంచేశారో  
ఆ స్తన్యం త్రాపి, అడ్డాలలో బిడ్డలుగా  
కంటికిరెప్పల్లా సాకిన అమ్మనురా నేను

తల్లిని జన్మనిచ్చిన మాతృమూర్తిగాకాక, ఒక స్త్రీగా, ఒక 'వస్తువు'గా చూసే సంస్కృతిని పెంచిపోషించింది ఈ వ్యవస్థ. దానికి తాను బలిఅయినా ఆ వ్యవస్థనే కాపాడింది ఇందిరామాయా! మరణించిన విధానం మనిషిని పట్టిస్తుందిన్న నగ్నసత్యాన్ని మరోసారి ఋజువుచేసి బుల్లెట్లుతిని చచ్చిన క్రూరమృగం!

కవయిత్రీగా విమల పదునెక్కిన అవగాహనతో రాసిన కవితలు ఈనాడు పక్కదారిపడుతున్న కొన్ని ఫెమినిస్టువర్గాలకు స్పష్టమైన ప్రత్యామ్నాయ మార్గాన్ని సూచిస్తున్నాయి.

తెగిపడిన మా కలల ప్రపంచం, వంటిల్లు, వేశ్యాశిశువు, సౌందర్యశిశువు ఈ నాలుగు కవితలూ శ్రీని మార్క్సిస్టు దృక్పథంలో ఎట్లా అర్థంచేసుకోవాలో చూపుతాయి. శ్రీని 'ఓ పునరుత్పత్తి పరికరమా!' అని సంబోధించడం ప్రారంభించి 'ఓ! నా మిగిలిన సగం ఆకాశమా!' అని పిలుస్తూ మెరుపుల పిడికిళ్లెత్తి, పోరాట ప్రచండ ఘోషను వినిపించమంటుంది. వంటిల్లు కవితలో వ్యంగ్య చిత్రణ, స్పష్టత, కవితీకరణ మరింత పదునెక్కురాయి. ఆడపిల్లకు చిన్నప్పటి ఆటల్లోకూడా వంటిల్లే -

'పప్పుబెల్లాలో ఉత్తుత్తి వంటావడ్డనలు  
అమ్మా నాన్న ఆటలు  
ఈ వంటిల్లోక వదలని మోహమై  
నా బాల్యాన్నంతా చుట్టేసుకుంది'

.... ...

మా అమ్మొక ప్రేతంలా తేలుతూ వుంటుందిక్కడ  
అనలు మా అమ్మే నడుస్తున్న వంటగదిలా వుంటుంది

... ...

ఈ వంటింటి సామ్రాజ్యానికి మా అమ్మే రాణి  
అయినా, చివరకు వంటింటి గిన్నెలన్నిటిపైనా  
మా నాన్న పేరే!

వంటింటి అమానుషత్వం ఎలా శ్రీని సర్వాంగాల్లోనూ దోపిడీచేస్తుందో అర్థంచేసుకుంటున్నకొద్దీ ఆ వంటింటి స్వరూపాన్నే ధ్వంసంచెయ్యాలన్న ఆలోచన అవివార్యంగా తన్నుకొస్తుంది. శ్రీ వంటింటికి బానిసై కడిగిందే కడిగి ఏళ్ళతరబడి వండీ వార్చి వడ్డిస్తూ, ఎంగిలెత్తుకుంటూ చివరకు కలల్లోకూడా వంటిల్లే. అయ్యే భయంకర జీవితం గడుపుతుంది. 'మల్లె పూవుల్లోనూ పోపు వాసనలే!'

'మనరక్తం పీల్చేసి, మన ఆశల్ని కలల్ని కాజేసి  
కొద్దికొద్దిగా జీవితాంతం పీక్కుతింటున్న



రాకాసి గద్ద ఈ వంటిల్లు  
.... ఈ వంటిళ్ళను / భవంసంచేద్దాం రండి  
....

ప్రనాదులదోసహా తివ్విపోద్దాం రండి!  
మళ్ళీ మన పాపలు ఈ వంటరి వంటిళ్ళలోకి  
అడుగిడబోతున్నాను

మన పిల్లలకోసం / వంటరి వంటగదులు కూల్చేందుకు రండి

వంటరి వంటగదులు కూల్చేందుకు రమ్మన్న పిలుపులోనే సామూహిక, సామాజిక వంటశాలల అవసరాన్ని గుర్తుచేస్తున్నది కవయిత్రి. సామాజిక వంటశాలలు సోషలిస్టువ్యవస్థలో తప్ప సాధ్యంకాదు గనుక ఆ సోషలిస్టువ్యవస్థ దిశగా మహిళాఉద్యమం సాగాలన్న కర్తవ్యబోధకూడా ఈ వాక్యాల వెనక వున్నది.

పురుషప్రపంచం స్త్రీలకు లొడిగిన బంధాలు క్రమంగా నాగరిక ప్రపంచంలో అందమైన అలంకారాలై లోలకులు, కంఠాభరణాలు, కరకంకణాలుగా మారి కళ్ళను మోసంచేసి కళాపోషణగా ముందుకొచ్చాయి. బంధాల్ని సైతం సరుకునుచేసి వ్యాపారంచేసుకునే పైశాచిక పురుష ప్రపంచం ఇది. ఈ దోపిడీ వ్యవస్థ స్త్రీని 'దిష్టిబొమ్మ'గా 'ఈజిప్షియన్ మమ్మీ'గా, ఆఖరికి తన దేహంపై కూడా తనకు అధికారం, హక్కు లేకుండా చేసి, ఆమెని కేవలం 'సరుకు'గా మార్చేస్తుంటే - ద్వేషించక తప్పదు. తిరుగుబాటు ప్రకటించక తప్పదు 'కృత్రిమసౌందర్యకాంక్ష'ను కూకటిపెళ్ళలో పెకలించకతప్పదు. 'ఏ అలంకారాలు, ఏ సౌందర్య కొలబద్ధాలు లేని జీవితాన్ని' పిలవకతప్పదు.

అందుకే స్త్రీలోకానికి ఈ పిలుపుతప్పదు -  
'శ్రమసౌందర్యాన్నీ, మానవ విలువల్నీ ప్రేమిద్దాం!  
అందరికోసం అద్భుతసౌందర్యాన్ని  
సహజసౌందర్యధరించి ప్రపంచాన్నీ సృష్టిద్దాం'

స్త్రీ జీవితంలో మరో భయంకరకోణం 'వేశ్యబ్రతుకు'. మగవాడి భోగ లాలసత స్త్రీ పాలిటి మృత్యుగీతం. చిల్లికి వేశ్యముద్ర. ఆమె కన్నదిడ్డ 'వేశ్యా శిశువు'. ఆ పసికందుది 'రెక్కలువిరిచేయబడ్డ బాల్యం' 'శిథిలమయ్యే శైశవం'. కనుకనే ఆ వ్యధార్తజీవిత యధార్థదృశ్యాన్ని చూసి చలించి -

"అల్లీ! నీ పాలబుగ్గలపై  
గడ్డకట్టిన కన్నీటి చారికల్ని శాశ్వతంగా తుడిచేసేందుకు

## విరసం విశేషాలు

“కాలం చెల్లింది కమ్యూనిజానికా? రివిజనిజానికా?”

విరసం కృష్ణాజిల్లా యూనిట్ 22-3-90న విజయవాడలో పై అంశంపైన ఏర్పాటుచేసిన బహిరంగసభలో డా॥ బాలగోపాల్ ప్రసంగిస్తూ, కేవలం ఆర్థిక అసమానతలను అంతంచేయడం వల్లనే సంపూర్ణమైన సోషలిస్టువ్యవస్థ ఏర్పడదనీ, అన్నిరకాల అసమానతలను సమూలంగా నిర్మూలించడమే సోషలిజం అంతిమ లక్ష్యమనీ అన్నారు. అయితే అన్ని అసమానతలకూ మూలం అస్త్రీ అని భావించి అస్త్రీని సమాజపరంచేసి ఆర్థిక సమానత్వం లక్ష్యంగా కొన్ని సోషలిస్టుదేశాలు ఆవిర్భవించాయనీ, అస్త్రీమీద వ్యక్తుల పెత్తనం పోయినప్పటికీ వేలాది సవర్పరాలుగా సంక్రమించిన ఇతర అసమానతలు తొలగిపోలేదనీ, స్త్రీ మీద పురుషుడి ఆధిపత్యం, గ్రామాలమీద పట్టణాల ఆధిపత్యం, కార్మికుల మీద మేధావుల ఆధిపత్యం వంటి ఆధిపత్యాలను తొలగించుకోవడానికి సోవియట్ రష్యా ఎలాంటి ప్రయత్నమూ చేయలేదనీ, చైనాలో మావో నాయకత్వాన ‘సాంస్కృతిక విప్లవం’ పేరుతో ఈ ప్రయత్నం కొంచెం జరిగిందనీ, ఆయన అన్నారు. పేద మధ్య తరగతులు పైతుల ఇష్టాయిష్టాలలో ప్రమేయం లేకుండా

మేము ఎన్నెన్ని నిష్ఫలసముద్రాలన్నానా ఎదురీదుతాము!

ఈ శిశుహంతకుల అంతంకై

ఈ నేలన ఎంతరక్తాన్నయినా ఛారపోస్తాముకన్నా!

నీ పెదవులపై నవ్వుల్ని పండించేందుకు

ప్రాణమిస్తారా! ప్రాణం!” అంటోంది కవయిత్రి.

విప్లవకారుడు నిరంతర ప్రేమికుడనేందుకు ఈ వాక్యాలు ప్రబలసాక్ష్యం.

ఇవి గత పదేళ్లుగా వివిధ పత్రికల్లో వచ్చిన 3 వితరే. ఒక్కచోట చేరే సరికి ఇంత బలాన్ని కూర్చుకున్నాయి.

కవిత్వం మనకి ఆయుధాల్నిచ్చి / భుజంతట్టి యుద్ధభూమికి పంపిస్తుంది. మనల్ని మానవులుగా నిలబెడుతుంది. అందుకే ఈ జీవన కవిత్వంపై ప్రేమతో జీవిద్దాము. జీవితాన్ని ఉద్యమానికి మీదు కడదాం.

[అడవి ఉప్పొంగినరాత్రి - విమల కవితా సంకలనం - జనవరి 1990-  
విరసం సిటీయూనిట్ ప్రచురితం. 167 పేజీలు. వెల: ఆరు రూపాయలు.]



భూసంస్కరణలు జరిపి త్వరితగతిన పారిశ్రామికాభివృద్ధి సాధించాలనే దృఢ భంతో ఉన్నందువల్ల స్టాలిన్ ప్రజల అసంతృప్తికి గురియ్యాడనీ, 1956 లో కృష్ణేష్ రష్యా ఆర్థిక పరిస్థితిని అంచనావేసేనాటికి పెట్టుబడి ఉత్పాదకత పెరుగుతున్నట్టుగా శ్రమ ఉత్పాదకత పెరగలేదనీ, పెట్టుబడిదారీవ్యవస్థలో శ్రామికులచేత పని ఎక్కువగా చేయించడానికి ఏవి ఎరగా వేస్తారో, వాటినే ఎరగా వేసే విధానం గోల్చచేవకాలం నాటికి ముదిరి పాకానపడిందనీ బాలగోపాల్ అన్నారు. తూర్పుయూరప్ దేశాల్లో కూడా ఇంచుమించు ఇలాగే జరిగిందనీ, చివరకు ప్రజలకు సమాధానం చెప్పకోలేని పరిస్థితిలో అక్కడి ప్రభుత్వాలు పడిపోయాయనీ వివరించారు.

ఈ సభకు విరసం సభ్యుడు కా॥ ఎన్. జేఐగోపాల్ అధ్యక్షత వహించారు. సభాసంతరం జననాట్యమండలి సాంస్కృతిక ప్రదర్శనలిచ్చింది.

## విరసం నెల్లూరు యూనిట్ 'వాల్ పొయిట్రీ'

ఇదివరకు కరపత్ర సాహిత్యంద్వారా ఒక కొత్త ఒరవడిని సృష్టించిన నెల్లూరు యూనిట్ ఇటీవల మరో కొత్త రూపాన్ని అనుసరిస్తోంది. అదే వాల్ పొయిట్రీ. వచనకవితకు పాఠకులు తక్కువగా ఉంటారని సాధారణంగా అనుకుంటాం. అది నిజం కూడా. కానీ అదే వచన కవితను సందర్భానుసారంగా గోడపైన రాసినప్పుడు, లేదా పోస్టర్ లో రాసి గోడకు అంటించినప్పుడు దాని పాఠకులు మాత్రం తక్కువగాదు. పత్రికల్లో, పుస్తకాల్లో చదవడానికి ఇష్టపడని వాళ్ళు కూడా గోడపైన కవిత్వాన్ని రాస్తే చదవడానికి ప్రయత్నిస్తారు. ఇటీవల నెల్లూరు యూనిట్ నెల్లూర్లో వేసిన వాల్ పొయిట్రీ దీన్ని రుజువుచేసింది. ఖచ్చితక్కువ. మంచి రెస్పాన్స్.

మార్క్సిస్టు అంతర్జాతీయ మహిళా దినోత్సవం సందర్భంగా నెల్లూరు యూనిట్ విరసం సభ్యుడు కోలపూడి ప్రసాద్

“రైలుబండంతా కదలకుండా బోగీమాడ్ర మే కదలదు  
భూవిముక్తి జరగకుండా త్రీ విముక్తి జరగదు  
అందుకనే నా చెర్రీ!  
అడవి అన్నలతో చేయికలుపు  
అపుడేనమ్మా నీ బతుకున పొద్దుపొదుపు”

అంటూ వాల్ పొయిట్రీ రాశాడు.

మార్చి 11 వ తేదీన నెల్లూర్లో పెంపుడు కుక్కల ప్రదర్శన జరిగింది. జిల్లా కలెక్టర్ దాన్ని ప్రారంభించాడు. ఆరోజు ఆ ప్రదర్శన గేటు దగ్గర నెల్లూరు యూనిట్ విరసం సభ్యులు కోలపూడి ప్రసాద్ రాసిన కవితను గోడపై అంటించారు. ఆ కవితలో కొన్ని చరణాలు ఇవి :

“మనం మనుషులం

చూసే కళ్ళూ, ప్రశ్నించే నోరూ,

అలోచించే మెదడూ పున్న మానవులం

అయినా- మనలో కొద్ది మంది

కుక్కల్ని ప్రేమించినంతగా మనుషుల్ని ప్రేమించరు

....

...

...

మనుషుల్ని చంపి కుక్కల్ని పోషిస్తున్నారక్కడ

....

...

...

ఈ కుక్కజాతి నాయకుల్ని కుర్చీలకెక్కిస్తున్నాం”

ఆ ప్రదర్శనకు వెళ్ళేవారు ఎవరూ ఈ కవితను చదవకుండా లోపలకి వెళ్ళలేదు. ఈ రూపాన్ని ఇంకా బలంగా మనం ఉపయోగించుకోవచ్చు.

\*

\*

\*

మార్చి 14 కారల్ మార్క్స్ వర్ధంతి సందర్భంగా విప్లవ రచయితల సంఘం గుంటూరు జిల్లా యూనిట్ విప్లవ కార్మిక సమాఖ్య, జనచైతన్య దేదిక లతో కలిసి గుంటూరులో నిర్వహించిన సభలో విరసం కార్యవర్గ సభ్యుడు కా॥ C.S.R. ప్రసాద్ ప్రసంగించారు. మార్చి 23 న భగత్ సింగ్ వర్ధంతి సందర్భంగా విరసం గుంటూరు యూనిట్ పై సంస్థలతోనూ, రాడికల్ విద్యార్థి యువజనసమాఖ్యతోనూ కలిసి కాగడాల ప్రదర్శన జరిపింది. ఈ ప్రదర్శనలో 200 మంది పాల్గొన్నారు. ప్రదర్శన అనంతరం అంచేడ్కర్ విగ్రహం వద్ద సభ జరిగింది.

నేను

ఒరేయ్ శత్రువా!

నేను జనాన్ని

పీడితజన సర్వస్వాన్ని

నీ సంస్కృతికీ, నీకూ గుండెల్లో గునపాన్ని

రెండు ఏదుల ప్రాయంలో

పొంగురెత్తు విరసాన్ని

—పద్మ శ్రీ



## ఎన్నాండ్రు ఈ ఎట్టి బతుకులు

ఎన్నాండ్రు ఈ ఎట్టి బతుకులు  
 ఎదురుతిరుగరొరన్నా - నువ్ బెదిరిపోతురొరన్నా -  
 దుక్కులు దున్ని మొక్కలు నాటిన  
 నీ రెక్కకు సుక మేదన్నా - నీ దొక్కలో మెతుకేదన్నా  
 మొక్కరాని దేవుండ్రకు మొక్కితె  
 నీ చిక్కులు దీరలేదన్నా - నీ చింతలు దీరలేదన్నా -  
 బతుకె భూమై భూమై బతుకై  
 బతుకు బతికితివిరన్నా - నీకు భూమి లేదాయన్నా -  
 నాగలి కర్ర పాటవు నీపై  
 పనిముట్టయితివిరన్నా - నీ ఫలిత మే గుండుసున్న  
 దొరతనము దొరజులుమును దున్న  
 నాగలి గట్టండన్నా - భరె నడుములు గట్టండన్నా -  
 దున్నెవానికి భూమిదక్కాలి!  
 పోరాడేవానిదే ఎర్రజెండా!!

—గద్దర్

(80 వ పేజి కొరప)

అప్పుడు గడ్డకట్టిన మంచుపర్వతాలు కరిగిపోయాయి  
 నదులు పొంగి పోతున్నా ప్రవహిస్తాయి  
 డేయి సూర్యులను అవిష్కరిస్తూ ఈ భూమిని పునీలంచేస్తాయి  
 పిచ్చి ఆకాశమా! కన్నీళ్ల కిది కాలం కాదు  
 మంచుతున్న సూర్యుల్ని ఒకచోట చేర్చు  
 ఆగ్రహించు, అగ్నిని కరిపించు  
 వసంత మేఘ గర్జనలను ధరించు, తిమిర రేఖలను సంచరించు.



## మార్చి 14

—పకానిక్

ఈరోజు నిన్ను తలుచుకొని  
పిచ్చి ఆకాశం కన్నీళ్ళు పెట్టుకుంటోంది  
కాకన్ పర్వతాలపై  
మంచు ఘనీభవించిందని  
యాంగ్మీనది ఎండిపోయిందని  
తూరుపుపై పశ్చిమాద్రి చీకటి  
పరుచుకుందని

పాపం పిచ్చి ఆకాశం

కన్నీళ్ళు పెట్టుకుంటోంది!

ఆకాశం కంటినుండి నీటిచుక్క తెగి నేలపై పడగానే

మనమునమని పొంగుతూ వీరుల రక్తం ఇంకి వీళ్ళ బావురుమంటున్నాయి

గిడ్డిపోచలను నిమురుకుంటూ, పీచువేళ్ళను ఓదార్చుకుంటూ,

ఈ నేల పొరలుపొరలు కుళ్ళగించుకొని కుమిలిపోతూ

వీళ్ళలో కన్నీళ్ళ సెలయేళ్ళు ప్రవహిస్తున్నాయి.

ఎంతకాలం ఎన్ని కన్నీళ్ళు ప్రవహించినా

ఎండిన యాంగ్మీ ప్రవహించదు, ఘనీభవించిన పర్వతాలు కరగవు

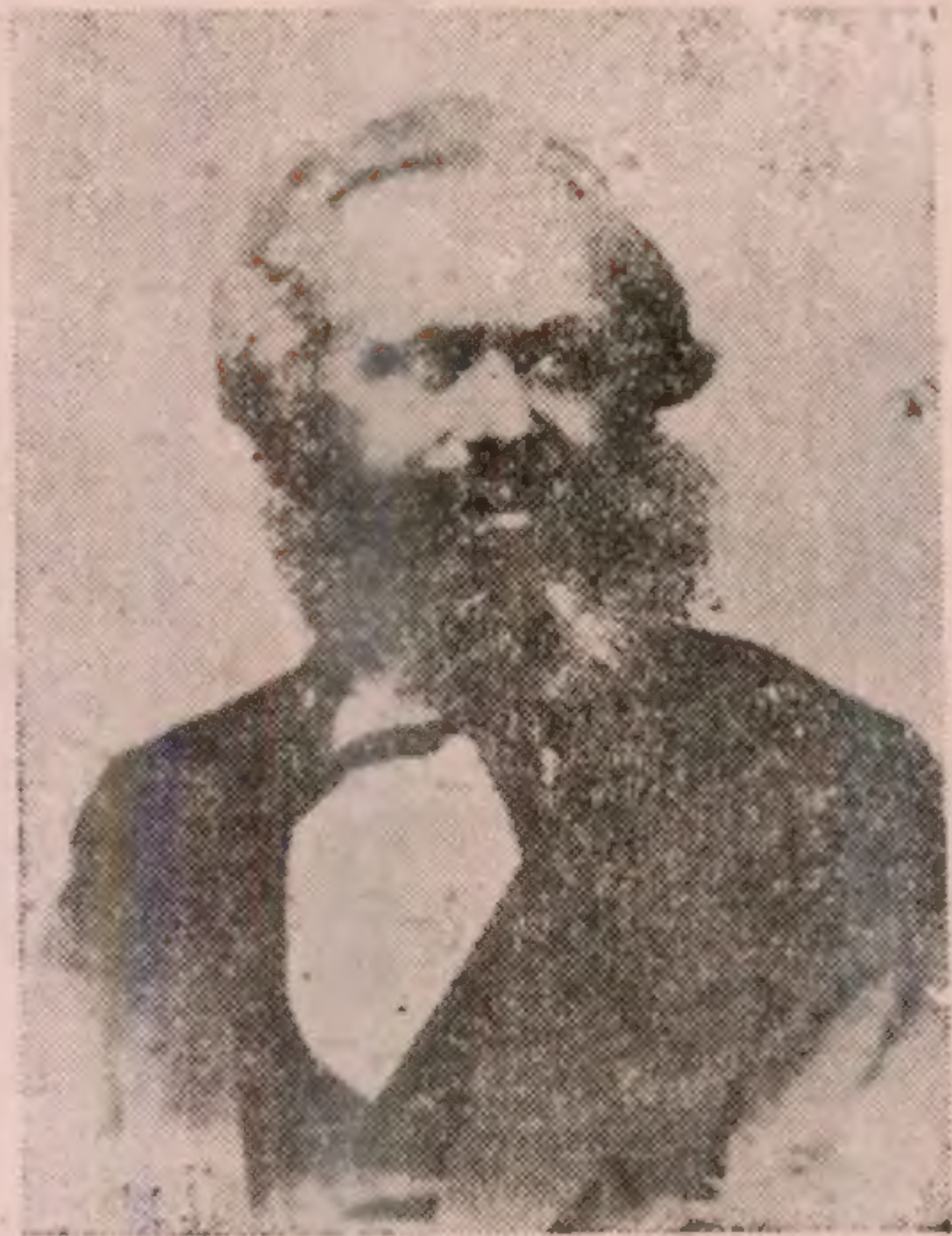
పశ్చిమాద్రి చీకటి గుండెలో వెలుగురేఖలు విచ్చుకోవు

కాలం కదనుతోక్కుతూ కదలిరావాలి.

కటిక చీకటిని ఛేదిస్తూ సూర్యుడుదయించాలి

ఈ భూమి సలసల కాగి ఆవిరి దిగంతాలకు వ్యాపించాలి

అడవులు తలయెత్తి మేఘాల మెడలువంచి నేలకు దించాలి



మార్చి 14 మార్క్స్ వర్ధంతి

(కొరవ 59 వ పేజీలో)





ಕುತುಬ್ ಘಂಟೆವುಡಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಂಕಿಣವಾಪಟ್ಟಿ

ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಂಕಿಣ	KLVA101M104
ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಂಕಿಣ	ಕುತುಬ್ ಘಂಟೆವುಡಿ
ತಾರೀಖು	08 February 2025
ಮುಂದು ರಸ್ತೆ	yes
ವಹುಳ ರಸ್ತೆ	yes
ಮುಕ್ತ ವಿಸ್ತಾರ	61
ವಿದ್ಯುತ್ ಸೌಕರ್ಯ	no
ಭೂಕೆ ವಿಸ್ತಾರ	no
ಲೆವೆ ವಿಸ್ತಾರ	no
ಕುತುಬ್ ಘಂಟೆವುಡಿ	SHAMBALE
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	SHAMBALE
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	SHAMBALE
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	THASIN
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	
ವಿಸ್ತಾರ ವಿಸ್ತಾರ	good